

UDK [327.8+355.4] (497.6)“1992/1995”
282(497.6)“1992/1995”
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 10. prosinca 2014.
Prihvaćeno za objavljivanje: 20. ožujka 2015.

KATOLIČKA CRKVA U RATU U BOSNI I HERCEGOVINI 1992. – 1995.

Jure KRIŠTO, Zagreb

Na temelju dostupnih dokumenata i osobnih razgovora, autor analizira stajališta crkvenih predstavnika u BiH, osobito vrhbosanskoga nadbiskupa Vinka Puljića i provincijala Bosne Srebrene Petra Anđelovića, o ponudama unutarnjega uređenja BiH u vrijeme rata 1992. do 1994. godine. To je ujedno i analiza razloga i opravdanja dviju različitih hrvatskih politika u BiH, jedne koja je bila prihvaćena od velike većine hrvatskoga naroda u BiH i kojoj su bile sklone vlasti u Republici Hrvatskoj te druge koja je nastala u Sarajevu i nije imala većeg utjecaja izvan prostora pod muslimanskom kontrolom.

KLJUČNE RIJEČI: *Bosna, Bosna Srebrena, provincijal, nadbiskup, biskupi, politika, međunarodna zajednica, Muslimani/Bošnjaci, Srbi, Hrvati, Franjo Tuđman, SAD.*

Uvod: Može li se izići iz nepravednog mira?

Mislim da bi naslovljenoj temi trebalo pristupiti od kraja, od 2005. godine. Naime, katolički biskupi Bosne i Hercegovine (BiH) na 35. redovnom zasjedanju Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine (BK BiH), održanom u Sarajevu od 27. do 29. listopada 2005. godine, uputili su prijedlog za društveno-pravno uređenje Bosne i Hercegovine.¹ Nakon analize temeljnih odredaba Daytonskoga sporazuma, kojima su ustrojene dvije federalne jedinice – Federacija BiH i Republika Srpska, te uređaba koje je donio visoki predstavnik međunarodne zajednice Wolfgang Petritsch 2002. godine, biskupi su polazili od uvjerenja da je takva podjela zemlje bila nepravedna i da je uvela zakon jačega, a time Hrvatima ugrozila status konstitutivnog naroda. Biskupi su zaključili da bi za sva tri naroda pravednije i kvalitetnije uređenje bilo »u jedinstvenoj, cjelovitoj i decentraliziranoj državi bez dosadašnje entitetske podjele«, ali tako da se cijela BiH (dakle, uključujući i Republiku Srpsku) »podijeli« na četiri jedinice (sa sjedištima u Sarajevu, Banjoj Luci, Mostaru i

¹ »BiH – izvor nestabilnosti i prijetnja miru, ili buduća članica EU-a«, *Katolička tiskovna agencija*, <http://www.ktabkbih.net/info.asp?id=94>.

Tuzli) te da se u njima odredi »minimalna zastupljenost svakoga od tri konstitutivna naroda u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti«.

Prijedlog o »jedinstvenoj, cjelovitoj i decentraliziranoj državi« podsjeća na prijedloge nadbiskupa Vinka Puljića i franjevačkoga provincijala Bosne Srebrene Petra Anđelovića (1937. – 2009.) tijekom rata o potrebi omogućavanja Hrvatima da budu »slobodni u svakom djeliću BiH«, a ne samo u nekim »kantonima«. Je li novi prijedlog katoličkih biskupa BiH istovjetan s ranijim nadbiskupovim i provincijalovim ili su bitno različiti? Valja odmah upozoriti na to da Katolička crkva nije mogla bitno utjecati na sprječavanje rata u BiH, kao ni onoga u Hrvatskoj, koji mu je prethodio, što ne znači da najviši crkveni predstavnici nisu mogli utjecati na njegov ishod. U svakom slučaju, legitimno je istraživati kako su se crkveni predstavnici odnosili prema ratnim događanjima, političkim prijedlozima, domaćim političkim predstavnicima i onima u međunarodnoj zajednici te jedni prema drugima i kakve su vrijednosti i ideale, humanitarne i političke, javno i intimno zastupali. Kad se razmatra uloga crkvenih predstavnika u BiH, riječ je ponajprije o vrhbosanskom nadbiskupu Vinku Puljiću i o provincijalu Franjevačke provincije Bosne Srebrene fra Petru Anđeloviću. Banjalučki biskup Franjo Komarica bio je u izuzetno teškim prilikama i njegovi naponi za očuvanje mira i humanitarni rad u biskupiji koja je bila decimirana trebali bi zasigurno biti predmet posebnoga istraživanja. On je ipak u odnosu na aktore rata bio u drugome planu pored nadbiskupa Puljića. Biskupi mostarsko-duvanjski Pavao Žanić (1918. – 2000.) i kasnije Ratko Perić (od 24. srpnja 1993.) djelovali su u prilično drukčijim prilikama od onih u Bosni, što se također odražava i na njihove uloge. Slično je i s provincijalom Hercegovačke franjevačke provincije. Drugi crkveni predstavnici bili su malobrojni i njihove uloge marginalne. Uloge svakoga od njih bit će uzete u obzir u mjeri u kojoj ih susrećemo u dokumentima, ali fokus će biti na sarajevskome nadbiskupu i na provincijalu Bosne Srebrene.

O ratnim sukobima i stradanjima u BiH objavljeno je mnogo knjiga, još više publicističkih i novinskih radova te puno manje znanstvenih radova i onih koji su na to pretendirali. Mnogi od njih dotiču se, dakako, uloga pojedinih vjerskih zajednica i njihovih predstavnika u tim sukobima. No autori su u pravilu odavali svoje ideološke i političke simpatije a rijetko su objektivno razmatrali problem i mogu se svrstati u ratnu i političku propagandu.² Autor koji se pokušao nametnuti kao relevantan tumač nejednake uloge religijskih zajednica u Hrvatskoj i BiH bio je Paul Mojzes, protestantski pastor i profesor u SAD, rodom iz Vojvodine. No Mojzes je pod krinkom brige za ekumenizam optužio vodstvo Katoličke crkve u Hrvatskoj za nacionalizam i stao u obranu univerzalno percipirane negativne uloge vod-

² Za pregled radova iz ranoga razdoblja raspada Jugoslavije na engleskom jeziku, vidi: James GOW, »After the Flood: Literature on the Context, Causes and Course of the Yugoslav War – Reflections and Refractions«, *The Slavonic and East European Review*, god. LXXV, br. 3, London, 1997., str. 446–484. Za kritičke osvrtne na mnoga od tih djela, vidi: James J. SADKOVIĆ, *Tudman. Prva politička biografija*, Zagreb, 2010., mjestimično; ISTI, »Franjo Tudman and the Muslim-Croat War of 1993«, *Review of Croatian History*, god. II, br. 1, Zagreb, 2006., str. 207–246; ISTI, »Patriots, Villains, and Franjo Tudman«, *Isto*, str. 247–280; ISTI, »A Historical Test Case: Was Franjo Tudman an Authoritarian Nationalist?«, *Isto*, god. III, br. 1., Zagreb, 2007., str. 219–250; ISTI, »Forging a Consensus: How Franjo Tudman Became an Authoritarian Nationalist«, *Isto*, god. VI, br. 1, Zagreb, 2010., str. 7–36. Vidi također: *Beyond Yugoslavia. Politics, Economics, and Culture in a Shattered Community*, (ur.) Sabrina P. RAMET – Ljubiša S. ABRAMOVIĆ, Boulder – San Francisco – Oxford, 1995.

stva Srpske pravoslavne crkve u vođenju rata u Hrvatskoj i kasnije u BiH.³ Michael Sells, američki kveker i profesor religije na Haverford koledžu, odlučno se stavio, pak, na stranu Muslimana i također bio vrlo kritičan prema kršćanskim Crkvama, ne dajući uvijek jasno do znanja da je ponajprije riječ o SPC-u.⁴ Slično je britanski povjesničar Noel Malcolm, stručnjak za srednjovjekovlje, pišući u vrijeme ratnih sukoba, »navijao« za Muslimane.⁵ Scott Davis, profesor religije i etike na Richmond sveučilištu, propitivao je uloge pojedinih vjerskih zajednica u ratu u BiH i sumnjao u mogućnost europskih naroda da efikasno spriječe rat, ponajprije zbog kršćanske tradicije u kojoj su odgojeni. Time se, dakako, također stavio na obranu Muslimana u BiH.⁶ Primjer Adriana Hastingsa, katoličkoga teologa iz Leedsa, potvrđuje da su mislioci odgojeni u kršćanskoj tradiciji sposobni ispravno ocijeniti karakter rata u BiH i jednako tako prosvjedovati protiv njega.⁷ Nekoliko autora koji vuku svoje porijeklo s prostora bivše Jugoslavije pisalo je o ratu u BiH te se osvrnuli i na ulogu religijskih zajednica u njemu. Od autora hrvatskoga podrijetla koji objavljuju na engleskome vrijedno je spomenuti Stjepana G. Mestrovica i Normana Cigara.⁸ Tijekom rata, u Budimpešti je bio organiziran međunarodni simpozij o novonastalim prilikama, na kojemu je bilo riječi i o ulogama Katoličke crkva i Srpske pravoslavne crkve.⁹

Rijetki su autori na domaćoj sceni sustavno istraživali ulogu Katoličke crkve u ratnim prilikama u BiH. Još u vrijeme trajanja sukoba u BiH, Mato Zovkić iznio je tezu da su biskupi u BiH zagovarali državnu neovisnost BiH zato što im je to nalagalo teološko shvaćanje Crkve i njezine uloge u društvu.¹⁰ Jedan od ishoda sadašnjega rada mogao bi biti zaključak da je takvo objašnjenje bilo više odraz Zovkićevih političkih stajališta nego teološkog objašnjenja. Jedan od sudionika političkih zbivanja i kontroverza u BiH, Ivan Markešić, ponudio je svoje viđenje politike u BiH i uloge crkvenih ljudi u njoj.¹¹

³ Paul MOJZES, »The Role of the Religious Communities in the War in Former Yugoslavia«, *Religion in Eastern Europe*, god. XIII, br. 3, 1993., str. 13–32. Vidi odgovor na taj članak: Jure KRIŠTO, »War and Churches in former Yugoslavia; A reply to Paul Mojzes«, *Religion in Eastern Europe*, god. XIII, br. 4, 1993.

⁴ Michael SELLS, *The Bridge Betrayed: Religion and genocide in Bosnia*, University of California Press, Berkeley, 1996.

⁵ Noel MALCOLM, *Bosnia. A Short History*, Macmillan, London, 1994.

⁶ Scott DAVIS, *Religion and Justice in the War over Bosnia*, Routledge, London, 1996.

⁷ Adrian HASTINGS, *The Shaping of Prophecy: Passion, Perception and Practicality*, Geoffrey Chapman, London, 1995.

⁸ Thomas CUSHMAN – Stjepan G. MESTROVIC (eds.), *This Time We Knew: Western responses to the genocide in Bosnia*, New York University Press, New York – London, 1996.; Norman CIGAR, *Genocide in Bosnia: the policy of 'ethnic cleansing'*, Texas A&M University Press, College Station, 1995.

⁹ Jure KRIŠTO, »Catholic Church in Times of Crisis«, *Beyond Yugoslavia. Politics, Economics, and Culture in a Shattered Community*, str. 431–450; Sabrina Petra RAMET, »The Serbian Church and the Serbian Nation«, *Isto*, str. 101–122.

¹⁰ Mato ZOVKIĆ, »Hrvatski biskupi o pitanju Bosne i Hercegovine 1990–1993.«, *Rat u Bosni i Hercegovini. Uzroci, posljedice, perspektive*, Zbornik radova, Franjevačka teologija Sarajevo, Samobor, 1994., str. 103–122. (120). Isti je autor u nekim drugim političkim prilikama obradio sličnu temu, ali s naglaskom na ekumenske korake religijskih predstavnika u BiH u vrijeme rata. Usp. M. ZOVKIĆ, »Susreti vjerskih poglavara Bosne i Hercegovine 1991. – 1995.«, *Raspeta Crkva u Bosni i Hercegovini. Uništavanje katoličkih sakralnih objekata u Bosni i Hercegovini (1991. – 1996.)*, Banja Luka – Mostar – Sarajevo – Zagreb, 1997., str. 35–81.

¹¹ Ivan MARKEŠIĆ, *Kako smo sačuvali Bosnu i Hercegovinu. U povodu desete obljetnice Hrvatskoga narodnog vijeka u Bosni i Hercegovini (1994. – 2004.)*, HNVBiH-Synopsis, Sarajevo – Zagreb, 2004. Osim što je već u naslovu njegove knjige naznačeno isticanje osobnih zasluga, tu su također elementi obiteljskoga projekta, što objektivnog istraživača poziva na oprez.

U sagledavanju političkih i vojnih prilika u vrijeme rata u Hrvatskoj i BiH, od izuzetne su važnosti radovi sudionika projekta *Domovinski rat* na Hrvatskome institutu za povijest u Zagrebu, napose Ivice Lučića i Davora Marijana, koji su se pokazali vrlo korisnima i u izradbi ovoga rada.¹²

Unatoč spomenutim autorima i mnogima drugima, može se ipak ustvrditi da se sustavna i na dokumentima temeljena analiza još iščekuje. To je donekle i razumljivo, budući da se odnosi crkvenih i političkih vlasti, napose u ratu, smatraju osjetljivom temom. Legitimno je, međutim, upustiti se u ovu temu zbog jednostavne činjenice što su mnogi dokumenti vezani za rat u Hrvatskoj i BiH poznati i dostupni. *Glas Koncila* je redovito objavljivao dopise, izjave, okružnice, intervjuje, propovijedi i sl. crkvenih predstavnika. I sami crkveni predstavnici u BiH skupili su mnoge svoje istupe u zasebne knjige.¹³ Vrlo opsežnu zbirku dokumenata koji se odnose na rat u BiH objavio je franjevac Bosne Srebrene Velimir Blažević.¹⁴ Za svaku je pohvalu to što je autor prikupio brojne dokumente od prvorazrednoga značenja. Ipak, iz podnaslova te zbirke uočljivo je da je autor želio istaknuti kako su se crkveni ljudi u BiH zalagali 'za očuvanje države Bosne i Hercegovine', što izaziva pitanje jesu li neki dokumenti izostavljeni ako ne ispunjavaju taj kriterij. Komisija HBK objavila je zbirku izjava, priopćenja, apela i izvješća s kojima je ona izlazila u javnost, a u njoj se nalaze i neke izjave predstavnika istoga tijela pri Biskupskoj konferenciji BiH.¹⁵ Ne znamo uvijek jesu li se objavili svi dokumenti koji se odnose na rat u BiH ili je učinjena neka selekcija. Ako je potonje slučaj, ne znamo kriterije po kojima se selekcija učinila. Unatoč tim mogućim ograničenjima, velik broj dokumenata koji se odnose na ratna zbivanja u BiH omogućuju nam da objektivno ocijenimo rad crkvenih predstavnika u njima. Nažalost, druge vjerske zajednice u BiH nisu postupile kao predstavnici Katoličke crkve, iako bi bilo nužno vidjeti kakve su izjave, apele i poticaje davali vjerski predstavnici Muslimana/Bošnjaka, kako bismo mogli biti još objektivniji.¹⁶ Za neke dokumente Srpske pravoslavne crkve možemo se osloniti na knjigu srpskoga pisca Milorada Tomanića,¹⁷ iako autor ne krije svoja liberalna stajališta koja često graniče s nesnošljivošću prema SPC-u.

¹² Ivice LUČIĆ, »Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja«, *Časopis za suvremenu povijest*, god. XL, br. 1, Zagreb, 2008., str. 107–140; ISTI, »Što je (bila) Bosna i Hercegovina i tko smo (bili) mi?«, *Status*, br. 14, Mostar, 2014., str. 107–136; Davor MARIJAN, *Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.–1992.*, Zagreb, 2008.; ISTI, »Sudionici i osnovne značajke rata u Hrvatskoj 1990. – 1991.«, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 40, br. 1, Zagreb, 2003., str. 59–60; ISTI, »Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991. – 1995.)«, *Časopis za suvremenu povijest*, god. XXXVI, br. 1, Zagreb, 2004.; Radoslav DODIG, »Bosanskohercegovački panoptikum 1990. Iz hrvatskog kuta«, *Status*, br. 3, Mostar, 2004.

¹³ Vinko PULJIĆ, *O stradanjima s nadom. Misli, stajališta, poruke*, HKD Napredak, Sarajevo, 1994.; *Za pravedan mir. Biskupski ordinarijat Mostar u ratnoj drami 1990. – 1994.*, priredio Ante LUBURIĆ, Mostar, 1995.; Franjo KOMARICA, *U obrani obespravljenih: Izbor iz dokumenata banjalučkog biskupa i Biskupskog ordinarijata Banja Luka tijekom ratnih godina 1991. do 1995.*, Biskupski ordinarijat Banja Luka, Banja Luka, 1996.

¹⁴ Velimir BLAŽEVIĆ, *Katolička crkva i rat u Bosni i Hercegovini, Dokumenti o stavovima i zauzimanju Katoličke crkve za mir i poštivanje ljudskih prava i građanskih sloboda i za očuvanje države Bosne i Hercegovine (1989 – 1996)*, Franjevačka teologija – »Svjetlo riječi«, Sarajevo, 1998.

¹⁵ *U službi pravde i mira/For the Sake of Justice and Peace. Komisija »Iustitia et Pax« Hrvatske biskupske konferencije 1989. – 2009. Izjave, priopćenja, apeli, izvještaji*, Zagreb, 2009.

¹⁶ Opet su strani autori bili spremniji razmatrati ulogu muslimanskih vođa od domaćih; vidi, primjerice, Šeik Abdal Hakim MURAD, »The Churches and the Bosnian War«, www.masud.co.uk

¹⁷ Milorad TOMANIĆ, *Srpska crkva u ratu i ratovi u njoj*, Medijska knjižara Krug, Beograd, 2001.

No ovdje se bavim kritičkom obradom dostupne dokumentacije i na temelju nje ocjenom vjerskoga i političkoga angažmana predstavnika Katoličke crkve u BiH te se zapravo ne bavim takvom ulogom predstavnika drugih vjerskih zajednica.

Nezaobilazne su zbirke dokumenata o političkoj i vojnoj strani ove teme. U atmosferi pokušaja »detuđmanizacije«, u krugu suradnika satiričkoga »jugonostalgičarskog« lista specijaliziranoga za ismijavanje Tuđmana i blaćenje Hrvatske objavljeni su stenogrami nekoliko sastanaka u Tuđmanovu uredu.¹⁸ Iako je dostupnost takvih materijala bila izraz spomenute »detuđmanizacije«, ta dva sveska stenograma vrlo su korisna, ako se zanemare tendenciozne uređivačke intervencije, predgovor i epilog. Vjerojatno za potrebe obrane optuženih na Haškom sudu iz BiH nastala je vrlo korisna zbirka dokumenata, dostupna na mrežnim stranicama.¹⁹ Nedvojbeno kao protutežu naporima u sklopu »detuđmanizacije«, Miroslav Tuđman je objavio dva sveska dokumenata koji se odnose na BiH, jedan 2005. i drugi 2013. godine.²⁰ Dostupni su i brojni dokumenti iz BiH, što je naznačeno u bilješkama. Moja je osnovna teza da su predstavnici Katoličke crkve u BiH u vrijeme rata bili svijetli primjeri humanosti i zauzimanja za mirno rješenje konflikata te da su se svojski zalagali za nezavisnost svoje domovine BiH. Revnost u zalaganju za političku neovisnost možda ih je ponekad priječila u pokušajima iznalaska realističnih rješenja u danim političko-vojnim okolnostima. Stoga se i odgovor na početno pitanje može li se izići iz nepravednog mira možda može nazrijeti nakon što promotrimo put kojim su hodili predstavnici Crkve u BiH od rata u Hrvatskoj do mira u BiH.

Političko-vojne prilike prije početka rata u BiH. Bosna i Hercegovina kao politički problem

Rat u BiH ne može se razumjeti ako izgubimo iz vida da je rat u Hrvatskoj koji mu je prethodio neodjeljiv od zbivanja u BiH. To je važno držati na umu i pri interpretaciji uloge crkvenih predstavnika u ratu u BiH. Stoga je izuzetno važno biti svjestan najvažnijih odrednica vojno-političke situacije u Hrvatskoj i BiH od 1990. godine.²¹

Od sredine kolovoza 1990. godine pobunjeni Srbi u Hrvatskoj priječili su putove, proglašavali Srpske autonomne oblasti (SAO) i onemogućavali komunikaciju s ostatkom Hrvatske, a na proljeće 1991. godine, na Uskrs, pala je prva hrvatska žrtva na Plitvičkim

¹⁸ *Stenogrami o podjeli Bosne*, (prir.) Predrag Lucić, Split – Sarajevo, 2005.

¹⁹ Miroslav TUĐMAN – Ivan BILIĆ, »Planovi, sporazumi, izjave o ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine 1991. – 1995., Zagreb, srpanj 2005.« http://www.slobodanpraljnak.com/materijali/publikacije%20o%20ratu/istina_o_bosni_i_hercegovini_dokumenti_1991_1995/istina_o_bosni_i_hercegovini_dokumenti_1991_1995.pdf.

²⁰ Miroslav TUĐMAN, *Istina o Bosni i Hercegovini – dokumenti 1991. – 1995.*, Zagreb 2005.; ISTI, *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije. Korespondencija predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana i dokumenti o Bosni i Hercegovini 1990. – 1995.*, (prir.) Miroslav TUĐMAN, Despot Infinitus, Zagreb, 2013.

²¹ Od literature koja se bavi tim problemima, izdvajam: Ivica (Ivo) LUČIĆ, *Uzroci rata. Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*, Zagreb, 2013.; ISTI, »Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja«, *Časopis za suvremenu povijest*, god. XL, br. 1, Zagreb, 2008., str. 107–140; Radoslav DODIG, »Bosanskohercegovački panoptikum 1990. Iz hrvatskog kuta«, *Status*, br. 3, Mostar, 2004.

jezerima. Hrvatska je 25. lipnja 1991. godine proglasila samostalnost i neovisnost,²² a 12. rujna 1991. godine odlučila blokirati vojarne JNA.²³ JNA je pojačala napade na hrvatska naseljena mjesta s namjerom presijecanja Hrvatske na nekoliko pravaca,²⁴ što je bilo popraćeno razaranjem gradova i sela, rušenjem bolnica, škola, crkava, dječjih vrtića i kulturnoga nasljeđa, protjerivanjem nesrpskoga stanovništva («etničko čišćenje») i stvaranjem velike izbjegličke mase. Sredinom listopada 1991. godine Skupština SR BiH donijela je Deklaraciju o suverenitetu. Srpski su predstavnici bili protiv te deklaracije te su napustili sjednicu i započeli proces osnivanja Srpske Republike Bosne i Hercegovine, kasnije Republike Srpske. U listopadu 1991. godine snage JNA uz pomoć srpskih i crnogorskih dragovoljaca zapalile su hrvatsko selo Ravno u istočnoj Hercegovini, a stanovništvo protjerale. Tri katolička biskupa u BiH uputili su 21. listopada 1991. godine vjernicima poruku u kojoj su pozvali da Hrvati katolici ne odlaze iz BiH, molili hrvatske političke predstavnike da ne napuštaju svoja radna mjesta i poticali katolike da se odnose prema susjedovu posjedu kao prema svome. U Bosanskom Brodu osnovana je 12. studenoga 1991. godine. Hrvatska zajednica Bosanska Posavina, a tjedan dana kasnije, 18. studenoga 1991. godine, u Grudama osnovana je Hrvatska zajednica Herceg-Bosna s Matom Bobanom kao predsjednikom i s Mostarem kao sjedištem.²⁵

Hrvatska zajednica Bosanska Posavina i Hrvatska zajednica Herceg-Bosna

Iza ovih datuma i događaja odvijala se politička drama planova, htijenja, razgovora i suparništava, koji se nisu ticali samo BiH, ali je bilo jasno da je razrješenje pitanja BiH ključ za razrješenje problema Jugoslavije. Središte te političke drame bili su mučni sastanci predsjednika Predsjedništava Socijalističkih Republika tijekom 1991. godine Hrvatska i Slovenija jasno i čvrsto su stale na stajalište da se Jugoslavija može sačuvati, ako se to želi, samo kao savez, zajednica republika ili neovisnih država. Predsjednik Hrvatske Franjo Tuđman (1922.–1999.) na jednom od posljednjih sastanaka, održanog u Sarajevu, istaknuo je da je razrješenje odnosa u BiH ključ svih problema i, kako je BiH međunacionalni problem, predložio sastanak Alije Izetbegovića (1925. – 2003.), Slobodana Miloševića (1941. – 2006.) i njega kako bi pokušali naći rješenje.²⁶

Bosna i Hercegovina predstavljala je »ključ rješenja« zato što je njezin status u novijoj povijesti bio fluidan i proizvod kompromisa, a kandidata za ovladavanje njezinim prostorima bilo je više. Po Ustavu SR BiH iz 1974. godine u Bosni i Hercegovini bila je »zajamčena ravnopravnost naroda i narodnosti i njihovih pripadnika«, gdje su narodi poimenično spomenuti – Hrvati, Muslimani, Srbi, ali druga prava izvedena iz statusa naroda nisu speci-

²² Vidi tekst odluke Sabora R. Hrvatske o raskidu državno-pravnih veza sa SFRJ od 8. srpnja 1991. u: M. TUĐMAN, *Istina o Bosni i Hercegovini*, str. 66–67.

²³ D. MARIJAN, *Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987. – 1992.*, str. 278–279.

²⁴ D. MARIJAN, »Sudionici i osnovne značajke rata u Hrvatskoj 1990. – 1991.«, str. 59–60.

²⁵ Pored ranije navedenih radova, vidi također I. MARKEŠIĆ, *Kako smo sačuvali Bosnu i Hercegovinu*, str. 42–43.

²⁶ Opširnije u: J. KRIŠTO, »Deconstructing a Myth: Franjo Tuđman and Bosnia and Herzegovina«, *Review of Croatian History*, god. VI, br. 1, Zagreb, 2010., str. 37–66.

ficirana, nego se kaže da su ta tri naroda (i narodnosti) usmjerena na »zajednički život«.²⁷ Takvo uređenje stvaralo je konfuziju koja je najjače došla na vidjelo kad se spoznalo da 'zajednički život' triju naroda nije jednostavno urediti. U procesu raspada Jugoslavije, u BiH su se оформиле tri nacionalne stranke²⁸ i na njima je bilo dovršiti ustroj koji je nedostajao. Sve tri su, međutim, nastupile s maksimalističkim planovima koji se nisu mogli ostvariti bez zakidanja interesa drugih dvaju naroda. Muslimanska Stranka demokratske akcije (SDA), najprije zamišljena kao »politički savez muslimana Jugoslavije«, zamišljala je BiH kao unitarnu, »građansku« državu, za koju će se Muslimani boriti i oružjem.²⁹ Srpska demokratska stranka (SDS), originalno zamišljena kao »svesrpski pokret«, nije bila zainteresirana za opstojnost BiH kao neovisne države, nego je tražila izdvajanje gotovo dvije trećine njezina teritorija koji bi se pripojio Srbiji. Hrvatska demokratska zajednica za BiH (HDZ BiH), originalno zamišljena kao »pokret svih Hrvata na svijetu«, bila je za državnu neovisnost BiH, ali uređenu tako da Hrvati dobiju neovisnost na gotovo trećini teritorija.³⁰

Tuđmanu je bilo jasno da više od bilo koga rješenje problema Bosne i Hercegovine potiču Srbi, kao što je bio svjestan i toga da je »Izetbegović ... bespomoćan u odnosu na *taj srpski pokret razgrađivanja Bosne i Hercegovine*«³¹. No Tuđman je također bio uvjeren da prema nastojanjima Srba ne treba ostati neutralan, nego da i Hrvati imaju pravo aktualizirati svoja potraživanja u BiH ako dođe do izdvajanja »njihova« dijela, kao što i Muslimani moraju biti zadovoljeni.³² Njemu je najbolje rješenje za BiH bila konfederacija i ključno mu je postalo pitanje kako povući međusobne granice: rješenje Jugoslavije »nalazi se u razgraničenju Bosne i Hercegovine i ako to postignemo ... onda možemo tražiti eventualno osnovu za Savez suverenih republika i država«³³. Iako tada nije bilo jasno istaknuto, tijekom Tuđmanove cjelokupne daljnje političke i vojne aktivnosti bilo je jasno da određivanje granica ne znači nužno izdvajanje teritorija (osim ako BiH kao država ne bi opstala). Bilo je pak sasvim jasno da Bosna i Hercegovina više ne bi mogla postojati onakvom kakva je bila u socijalističkoj Jugoslaviji.³⁴ Tuđman je zapravo na BiH primijenio isto političko rješenje kakvo su Hrvatska i Slovenija primijenile na Jugoslaviju: može se održati, ali kao konfederacija, savez, zajednica republika ili neovisnih država.

²⁷ Saša MRDULJAŠ, »Međunarodna zajednica i ustroj Bosne i Hercegovine«, *Status*, br. 16, Mostar, 2013., str. 58–67 (58–59).

²⁸ I. LUČIĆ, »Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja«, str. 110, upozorava da su sve tri nacionalne stranke u BiH organizirane pod znatnim utjecajem političkih središta iz Republike Hrvatske.

²⁹ Opširnije u: Tomo ŠIMIĆ, »Dokumenti Predsjedništva Bosne i Hercegovine 1991. – 1994.«, *National Security and the Future*, god. VII, br. 1–2, Zagreb, 2006., str. 9–225 (15 i slj.). I u Platformi o položaju Bosne i Hercegovine Skupštine BiH od 15. listopada 1991. BiH definira se kao »građanska republika«, M. TUĐMAN, *Istina o Bosni i Hercegovini*, str. 72. O različitim koncepcijama BiH, vidi: Mirjana KASAPOVIĆ, *Bosna i Hercegovina: podijeljeno društvo i nestabilna država*; Zagreb, 2005.; Šaćir FILANDRA, *Bošnjačka politika u XX. stoljeću*, Sarajevo, 1998.

³⁰ I. LUČIĆ, »Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja«, str. 110; ISTI, *Uzroci rata*, str. 263, 264–265.

³¹ *Stenogrami o podjeli Bosne*, (prir.) Predrag LUCIĆ, Split – Sarajevo, 2005., knj. str. 11, isticanje je moje.

³² Zapisnik sa sastanka predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana s delegacijom Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine uz nazočnost dužnosnika Republike Hrvatske, održanog u Zagrebu, 27. prosinca 1991. godine (dalje: Zapisnik sa sastanka F. Tuđmana s predstavnicima HDZBiH, 27. prosinca 1991.), *Stenogrami o podjeli Bosne*, knj. str. 75–128 (80 i drugdje).

³³ *Isto*, str. 25.

³⁴ *Isto*, str. 12.

Izetbegović, autor *Islamske deklaracije*,³⁵ imao je potporu muslimanske političke i intelektualne elite, mahom članova Saveza komunista i uživatelja raznih privilegija, koja je zagovarala opstanak Jugoslavije kao okvira u kojemu će Muslimani ostati na okupu, a kad se to pokazalo nemogućim zdušno su se zauzeli za stvaranje BiH kao jedinstvene, građanske države, jedine države koju Muslimani »imaju« (implikacija je da i Srbi i Hrvati imaju svoje »matične« države). Toj eliti bilo je logično da država može biti samo kao bivša Jugoslavija, s temeljnim – i privilegiranim – narodom (Muslimanima) i popratnim, »dekorativnim« narodima (Hrvatima i Srbima).³⁶ No i onim Hrvatima u BiH koji su uživali privilegije jugoslavenskoga sustava odgovaralo je ostajanje tog sustava ili sličnog oblika centralizirane države u slučaju da BiH opstane kao zasebna jedinica.³⁷ Sve se to moglo vidjeti na sjednicama obaju vijeća Skupštine Socijalističke Republike (SR) BiH koje su se održavale od 20. prosinca 1990. i na kojima su Muslimani gurali prihvaćanje *Deklaracije o državnoj suverenosti i nedjeljivosti Republike Bosne i Hercegovine*.³⁸ Čini se da ni Tuđman u svojim prijedlozima za uređenje BiH nije vodio dovoljno računa o toj interesnoj skupini Hrvata, osobito u Sarajevu.³⁹ On je svoju politiku prema BiH gradio na inputima koje je dobivao od Hrvata u BiH s područja na kojima su bili u većini.

U nizanju čimbenika koji su bili zainteresirani za sudbinu BiH treba još spomenuti najvažniji, a to je »međunarodna zajednica«, tj. skup vojno jakih i politički utjecajnih i za ove prostore zainteresiranih europskih država koje su najprije htjele spriječiti raspad Jugoslavije, a potom spriječiti stvaranje muslimanske države te urediti njezin prostor onako kako im se činilo da najbolje zastupa njihove interese. Dok je međunarodna zajednica uvažavala postojanje triju naroda u BiH, zastupala je uređenje zemlje sukladno Tuđmanovim idejama, po načelu »podjele« BiH između triju nacija, samo su različiti predlagatelji mijenjali prijedloge o povlačenju granica i o odnosima koji bi vladali među tako podijeljenim nacionalnim/vjerskim zajednicama. U nekoliko ratnih godina izredali su se prijedlozi koji su Hrvatima davali 12,5% teritorija (Cutileiro), 25,4% (Vance-Owen) te 17% (Owen-Stoltenberg), da bi stigao prijedlog o spajanju Muslimana i Hrvata kojima bi dali 51% zemlje, a Srbima 49%, s manipulatorskim sugestijama da bi Muslimani i Hrvati imali specijalne odnose s Hrvatskom. Ubrzo se pokazalo, međutim, da međunarodnoj zajednici nije cilj riješiti problem BiH prema načelu nacionalnih interesa tamošnjih triju naroda, nego manipulirati tamošnjim političkim i vojnim snagama za postizanje svojih ciljeva.⁴⁰

³⁵ Alija IZETBEGOVIĆ, *Islamska deklaracija*, Sarajevo, 1990.

³⁶ O položaju Hrvata u jugoslavenskoj BiH, vidi: I. LUČIĆ, »Što je (bila) Bosna i Hercegovina i tko smo (bili) mi?«, str. 107–136; ISTI, *Uzroci rata*.

³⁷ I. LUČIĆ, »Što je (bila) Bosna i Hercegovina i tko smo (bili) mi?«, str. 107–136.

³⁸ Detaljniji pregled rasprava na Skupštini BiH u: I. LUČIĆ, »Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja«, mjestimično i str. 111–121.

³⁹ U tom smislu, vidi spomenutu knjigu: I. MARKEŠIĆ, *Kako smo sačuvali Bosnu i Hercegovinu* i Zapisnik sa sastanka F. Tuđmana s predstavnicima HDZBiH, 27. prosinca 1991., *Stenogrami o podjeli Bosne*, knj. I, str. 75–128.

⁴⁰ Opširnije, u: Saša MRDULJAŠ, »Oblikovanje međunarodne podrške unitarnoj Bosni i Hercegovini«, *Međunarodna politika*, god. LXIII, br. 3, Beograd, 2012.; ISTI, »Međunarodna zajednica i ustroj Bosne i Hercegovine«, str. 60–63.

Crkveni predstavnici kao čuvari Bosne i Hercegovine

Gdje su bili predstavnici Katoličke crkve u BiH u svim tim ponudama i planovima; jesu li imali svojih planova; kako su nastojali pridonijeti miru, općem dobru i budućnosti naroda koji im je bio povjeren? Biskupski trojac u BiH, nadbiskup Vinko Puljić (ustoličen 19. siječnja 1991. godine) te banjalučki biskup Franjo Komarica i mostarsko-duvanjski Pavao Žanić, uputili su 18. kolovoza 1991. godine apel vlastima, vjerskim službenicima i međunarodnoj zajednici da se BiH zaštiti od rata i da se sačuva kao država. Bosansko-hercegovački biskupi molili su mjerodavne čimbenike da ne dopuste »uvoženje građanskog rata« u BiH. Rat je u Hrvatskoj u to vrijeme poprimao sve ozbiljnije oblike. Od prve hrvatske žrtve na Plitvicama na Uskrs 31. ožujka 1991. godine do ubojstva dvanaest hrvatskih policajaca 2. svibnja 1991. godine u Borovu Selu te političkih aktivnosti Srba u Hrvatskoj, postalo je jasno da će se rat – i u BiH – teško moći izbjegnuti. Utoliko ni smisao tog apela nije bio razvidan, pogotovo zato što su se ratne trublje već oglašavale. SDS je počeo s procesom »regionalizacije BiH«, a oružje je bivalo sve prisutnije. Dan nakon velikoga protuarmijskoga prosvjeda u Splitu, 8. svibnja 1991. godine iz mostarske vojarne/kasarne krenula je s 80-ak tenkova i različitih vozila Deseta motorizirana brigada JNA vjerojatno s namjerom da krene prema Splitu. Kolonu su hercegovački Hrvati zaustavili prije Širokog Brijega u selu Pologu.⁴¹

Ako se uvaži kontekst u kojemu je apel biskupa bio iznijet, upada u oči da je Alija Izetbegović, predsjednik Predsjedništva SRBiH, 21. rujna 1991. godine pisao predsjedniku Hrvatske Franji Tuđmanu o tome »da se politički i oružani sukobi iz drugih republika i krajeva Jugoslavije ne prenose na tlo Bosne i Hercegovine«⁴². Mjesec dana kasnije, Skupština BiH objavila je Memorandum u kojemu se BiH opredjeljuje za neutralnost i očekuje da se njezin teritorij ne upotrebljava za ratne svrhe.⁴³ Izetbegović je malo prije tog Memoranduma, 6. listopada 1991. godine, preko TV Sarajeva uputio javnosti proglas u kojemu je rat u Hrvatskoj nazvao bezumnim činom u kojemu ne želi sudjelovati. »Nije to naš rat«, rekao je, i pozvao građane BiH da ne sudjeluju »u građanskom ratu« te da sačuvaju »mirnu Bosnu«.⁴⁴

Bosna, međutim, nije mogla ostati mirna već i zbog toga što je od rujna 1991. godine JNA premjestila dijelove svojih snaga iz Srbije i Crne Gore u Hercegovinu, a tijekom listopada Hrvati u srednjoj Bosni već su se suprotstavljali jedinicama JNA.⁴⁵ Osim toga, snage JNA uskoro su s područja BiH počele napadati Hrvatsku, a među napadačima bio je i dobar broj građana BiH, uglavnom Muslimana i Srba,⁴⁶ a među braniteljima u Hrvatskoj također građana BiH, uglavnom Hrvata i Muslimana.

⁴¹ I. LUČIĆ, »Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja«, str. 122–123.

⁴² Pismo dostupno na <http://www.slobodanpraljak.com>, pristup 1. rujna 2005.

⁴³ Skupština BiH: Memorandum, Sarajevo 11. X. 1991., dostupno na <http://www.slobodanpraljak.com>, pristup 1. rujna 2005.

⁴⁴ Detaljnu raspravu o političkom i vojnom kontekstu te izjave, vidi: I. LUČIĆ, *Uzroci rata*, str. 329–341.

⁴⁵ *Isto*, str. 127.

⁴⁶ Davor MARIJAN, »Hrvatsko ratište 1990. – 1995.«, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, (ur.) Zdenko RADELIĆ – Davor MARIJAN – Nikica BARIĆ – Albert BING – Dražen ŽIVIĆ, Školska knjiga – Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2006., str. 97–190 (166–169); ISTI, »Borbe za Kupres u travnju 1992.«, *Polemos*, god. III, br. 1, Zagreb, 2000., str. 1–49.

Hrvatska politika u Bosni i Hercegovini i njezini disidenti

Hrvatska politika u BiH od početka raspada Jugoslavije bila je jedinstvena i u dobroj mjeri usklađena sa Zagrebom, tj. s predsjednikom Tuđmanom. Ubrzo su se, međutim, pojavili disidenti koji su tražili neke varijacije u traženju budućnosti hrvatskoga naroda u BiH. Već smo vidjeli da se poruka biskupa u BiH o neuvoženju »građanskoga rata« u BiH vrlo dobro slagala sa sličnom porukom A. Izetbegovića F. Tuđmanu, što je moglo značiti da su biskupi u BiH tada bili skloniji političkome razmišljanju A. Izetbegovića nego F. Tuđmana. Zato ne čudi da je Predsjedništvo Hrvatske zajednice Herceg-Bosne na sastanku u Tomislavgradu dana 23. prosinca 1991. godine ocijenilo kako predsjednik HDZ-a BiH Stjepan Kljuić nije ustajao u obrani hrvatskih interesa u BiH nego se priklonio Izetbegovićevoj tezi da »to nije naš rat« i približio njegovim shvaćanjima o budućnosti zemlje. U svakom slučaju, na toj mu je sjednici oduzet mandat zastupanja interesa Hrvata u BiH.⁴⁷ Na sastanku predstavnika HDZ iz BiH i Hrvatske u Zagrebu krajem prosinca 1991. godine, Ivan Markešić, tadašnji tajnik HDZ BiH i navodno tumač stajališta Katoličke crkve u BiH, rekao je: »Jedinstvena je poruka i ja na tome stojim, da cjelovita, suverena Bosna i Hercegovina je najbolje rješenje za hrvatski narod u Bosni i Hercegovini.«⁴⁸ Nije važno je li Markešić uistinu bio ovlašten tumačiti stajališta nadbiskupa Puljića i provincijala Bosne Srebrene Anđelovića (gotovo je sigurno da nije), jer se iz njihovih javnih nastupa relativno lako moglo zaključiti da su crkveni predstavnici u BiH prihvaćali tu politiku. Pritom valja primijetiti da su neki odani pripadnici Saveza komunista BiH zahtijevali da ih se »identificira s našom Katoličkom crkvom koja je bila i ostala moralni stožer hrvatskoga naroda te oslonac i jamac njegova opstanka na ovom tlu«, dok su optuživali glavne tvorce hrvatske politike u BiH da su »dobrim dijelom ostavili ili zaveli« hrvatski narod.⁴⁹

Hrvatska politička elita u BiH dočekala je potpisivanje sporazuma između Hrvatske vojske i Jugoslavenske narodne armije (JNA) u Sarajevu dana 2. siječnja 1992. godine o bezuvjetnome prekidu vatre razjedinjena oko uređenja BiH, što ujedno znači oko njezine sudbine. Pred raspisivanje referenduma o nezavisnosti BiH, Središnji odbor HDZ-a BiH zahtijevao je na sastanku u Livnu 9. veljače 1992. godine određivanje »nacionalnih kantona«⁵⁰ No upravo se na tom pitanju najbolje pokazalo neslaganje i u crkvenim redovima o političkome ustroju BiH. Vrhbosanski nadbiskup V. Puljić uoči referenduma o neovisnosti BiH sastavio je koncem veljače 1992. u ime biskupa BiH i provincijalâ bosanske i hercegovačke provincije *Pismo vjernicima*, u kojemu je istaknuo da je moguć život katolika u pravdi i toleranciji s pripadnicima drugih naroda.⁵¹ Biskup mostarsko-duvanjski Pavao Žanić odbio je potpisati takvu poruku vjernicima.⁵² Nije biskup, dakako, mislio da

⁴⁷ Zapisnik te sjednice citiran je u: *Stenogrami o podjeli Bosne*, knj. I, str. 81–84 (82). Vidi: I. LUČIĆ, »Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja«, str. 133–134 (133).

⁴⁸ Zapisnik sa sastanka F. Tuđmana s predstavnicima HDZBiH, 27. prosinca 1991., *Stenogrami o podjeli Bosne*, knjiga I, str. 109.

⁴⁹ Ivan MARKEŠIĆ, *Kako smo sačuvali BiH*, str. 102–147; I. LUČIĆ, »Što je (bila) Bosna i Hercegovina i tko smo (bili) mi?«, str. 117–118.

⁵⁰ I. LUČIĆ, »Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja«, str. 136.

⁵¹ Katolički biskupi Bosne i Hercegovine, *Pismo vjernicima: referendumom svi odlučujemo o Bosni i Hercegovini kao svojoj domovini*, 25. veljače 1992.; V. BLAŽEVIĆ, *Katolička crkva i rat u BiH*, str. 83–84.

⁵² Nadbiskup Puljić mi je potvrdio da je biskup Žanić odbio potpisati pismo.

tekst njegova kolege ordinarija iz Sarajeva nije teološki ispravan, nego je odbio potpisati pismo zbog toga što u njega nije ušla provizija o »kantonalnome uređenju BiH«, na čemu je – vidjeli smo – inzistirao HDZ BiH, a biskup Žanić je bio svjestan da je to opredjeljenje i njegovih vjernika kojima je pastir.⁵³ Potez biskupa Žanića bio je, dakle, politički čin, kao što je bio i onaj nadbiskupa Puljića. Biskup mostarsko-duvanjski i provincijal Hercegovачke franjevačke provincije složili su se s predstavnicima HDZ BiH da bi se u BiH morao osigurati kanton, županija ili teritorij koji će Hrvatima kao većinskome pučanstvu pružiti politički okvir bez kojeg nema političkoga subjektiviteta, kao što bi i druga dva naroda trebala dobiti svoje kantone na teritoriju gdje su većinsko pučanstvo. Nadbiskup vrhbosanski i provincijal Bosne Srebrene, pak, inzistirali su na tome da bi Bosna i Hercegovina morala ostati jedinstvena država, bez unošenja bilo kakvih kantonalnih »podjela«. Različitost pogleda Hrvata na BiH nije izgledala takva da bi u budućnosti mogla izazvati drastičnije podjele i nesporazume. Oni koji su zagovarali uvođenje nacionalnih kantona nisu bili protivni da BiH bude neovisna, pa i jedinstvena država, ali sa specifičnim unutarnjim uređenjem. Ipak, te inicijalne podjele prijetile su pojačanim razdiobama kako su se one punile dodatnim sadržajima. Tako su oni koji su zagovarali »jedinственu BiH« smatrali »kantonalce« nedovoljno patriotskima prema BiH, dok su zagovornici stvaranja hrvatskoga kantona smatrali one na suprotnoj stani nedovoljno Hrvatima i utoliko muslimanskim slugama. Valja istaknuti da tada uopće nije bilo specifičnih zahtjeva predstavnika Katoličke crkve; crkveni predstavnici pristajali su uz različite političke opcije.

Valja upozoriti na to da je međunarodna zajednica inicijalno prihvatila zahtjev HDZ BiH, što su u Sarajevu potvrdili predstavnici nacionalnih stranaka Alija Izetbegović, Miro Lasić i R. Karadžić, nakon povratka s dogovora u Lisabonu.⁵⁴ Čini se da je Izetbegović potpisom na taj sporazum privolio Hrvate u BiH da iziđu na referendum o neovisnosti, a kasnije je potpis povukao.⁵⁵ Ta je prevara nedvojbeno bila jedan od razloga kasnijega nepovjerenja Hrvata prema Izetbegoviću.⁵⁶ Kako je bilo stvarno raspoloženje Muslimana u to vrijeme odražava se u činjenici da je 25. veljače 1992. godine Glavni štab Patriotske lige BiH za odbranu suvereniteta Republike Bosne i Hercegovine, tijelo sastavljeno isključivo od Muslimana, izdao Direktivu kojom se »ekstremne snage HDZ-a« svrstavaju među one koji rade na dezintegraciji BiH.⁵⁷ Dioba na »ekstremne« i »normalne« snage bio je blaži način

⁵³ M. ZOVKIĆ, »Hrvatski biskupi o Bosni i Hercegovini«, str. 109, okrivljuje HDZ (ne naznačuje radi li se možda o HDZ-u BiH ili o HDZ-u u obje Republike) zbog inzistiranja na tome pitanju, jer je ono »odmah odredilo korijen buduće podjele na kantone ili provincije«. Zovkić je tu zasigurno bio tumač svoga ordinarija u Sarajevu, jer je i tada kao i kasnije bio ugledan član Vrhbosanske nadbiskupije i profesor na njezinoj teološkoj školi.

⁵⁴ *Večernji list*, 24. II. 1992.; Miroslav TUĐMAN – Ivan BILIĆ, »Planovi, sporazumi, izjave o ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine 1991. – 1995.«, Zagreb, srpanj 2005., str. 66–67, http://www.slobodan-praljakk.com/materijali/publikacije%20o%20ratu/istina_o_bosni_i_hercegovini_dokumenti_1991_1995/istina_o_bosni_i_hercegovini_dokumenti_1991_1995.pdf. Lasić je tada rekao: »Ono što smo tražili livanjskim referendumskim pitanjem, ispunjeno je«, Franjo BORAS, *Kako je umirala Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina 1990.–1996.*, Mostar, 2002., str. 86–87 (dalje: *Kako je umirala BiH*).

⁵⁵ M. LASIĆ, *Kako je umirala BiH*, str. 87.

⁵⁶ Vidi: I. LUČIĆ, *Uzroci rata*, str. 360.–361.

⁵⁷ Sefer HALILOVIĆ: *Lukava strategija*, Sarajevo, Maršal, 1977., str. 164–169; Miroslav TUĐMAN – Ivan BILIĆ, »Planovi, sporazumi, izjave«, str. 68–69; I. LUČIĆ, »Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja«, str. 137.

proglašavanja Hrvata, koji su listom pristajali uz politiku HDZ-a, ekstremistima koji rade na »dezintegraciji BiH«. Time su, dakako, jasno naznačena i čvrsto postavljena suprotstavljana stajališta o uređenju BiH između većine Hrvata i Muslimana – Muslimanima su oni koji su se zalagali za »kantonalno uređenje BiH« bili »ekstremne snage«, a sebi su pridržali pravo određivanja kakvo je ispravno uređenje BiH.

To je ujedno politički kontekst za poslanicu provincijala franjevačke redodržave Bosne Srebrene svojoj subraći u veljači 1992. godine o prijedlozima o unutarnjem uređenju BiH, ali i o »izvornom franjevačkom nadahnuću i djelovanju«. To izvorno franjevačko nadahnuće počiva na dvama uporištima. Prvo: »Bosna je zemlja i nama dosuđena, a i mi njoj«. To je jeka već ustaljenoga uvjerenja bosanskih franjevaca da je »Bosna franjevačka«. ⁵⁸ I drugo: »bosanski franjevci [su], uza sve što su bili oduševljeni Hrvati, uvijek računali s realnom društvenom zbiljom, te nisu nikad prihvaćali ekskluzivne struje u ideologiji hrvatskog pokreta. Ne čine to ni danas«. Iako to povijesno nije točno (nisu, naime, svi bosanski franjevci uvijek bili »odusevljeni Hrvati«, a među njima je bilo pristaša »ekskluzivnih struja« od (veliko)srpstva do ustaštva i komunizma), važno je ono što je provincijal htio poručiti: »kad nas pitaju, onda smo mi ... za suverenu, samostalnu, slobodnu i nedjeljivu Bosnu i Hercegovinu«. ⁵⁹ Veliko je pitanje jesu li tako izražena stajališta doista bila »računanje s realnom društvenom zbiljom« ako uopće nisu uzeta u razmatranje tadašnja stajališta velike većine hrvatskoga i katoličkog puka u BiH, ali je tada već bilo jasno da je zaključak o »suverenoj, samostalnoj, slobodnoj i nedjeljivoj Bosni i Hercegovini« mnogo bliže Izetbegovićevim zamišljajima o budućnosti BiH nego katoličkim vjernicima.

Referendum 29. veljače i 1. ožujka 1992. godine zasigurno ne bi prošao da Tuđman nije potaknuo Hrvate da na njega izidu. Srbi su nakon referenduma pojačali svoje zahtjeve za neovisnošću. Umjesto izlaska na glasovanje, u Banjoj Luci su 1. ožujka 1992. godine donijeli Ustav Srpske Republike BiH. Uslijedio je niz provokacija većih ili manjih razmjera, a sve su pridonosile razvoju ratne psihoze. ⁶⁰ Međunarodnim priznanjem 6. travnja 1992. godine, Bosna i Hercegovina je prestala biti »socijalistička«, ali nova država je bila daleko od uspostave unutarnjeg uređenja i od stjecanja atributa normalne države. ⁶¹ Srbi su učvršćivali svoju Republiku, Hrvati su imali Hrvatsku zajednicu Herceg-Bosna (HZ H-B) i u travnju 1992. godine utemeljili su Hrvatsko vijeće obrane (HVO), dok su Muslimani tražili saveznike za uspostavu »građanske«, a ustvari muslimanske države. Iznad svega, Srbi su nakon proglašenja Srpske Republike Bosne i Hercegovine blokirali Sarajevo i započeli s osvajanjem teritorija za svoju republiku. S obzirom na to da su Srbi u Hrvatskoj proglasili Srpsku autonomnu oblast (SAO) Srpsku Krajinu, potez srpskoga vodstva u BiH smjerao je na proširivanje države Srbije na teritorije koje Srbi, uz pomoć Srbije i JNA, osvoje.

⁵⁸ Opširnije o tome pisao sam, u: J. KRIŠTO, »Izvori identiteta Hrvata u Bosni i Hercegovini«, *Status*, br. 13, Mostar, 2008., str. 226–234; ISTI, *Biljezi jedne franjevačke politike u BiH*, Zagreb, 2013.

⁵⁹ Provincijal franjevačke provincije fra Petar Anđelović, poruka franjevačkoj subraći, veljača 1992., V. BLAŽEVIĆ, *Katolička crkva i rat u BiH*, str. 86.

⁶⁰ Vidi: I. LUČIĆ, »Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja«, str. 137–139.

⁶¹ *Isto*, str. 139.

Crkveni predstavnici u pripremama za vojno rješenje

Odnosi Hrvata i Muslimana u srednjoj Bosni počeli su se također pogoršavati. Najgore je bilo u Uskoplju (Gornji Vakuf), gdje je još u travnju 1992. situacija bila na rubu izbijanja sukoba. Muslimani su, naime, bili protiv organiziranja Hrvata na nacionalnoj osnovi i stoga su nastojali preuzeti vodstvo u tom i drugim područjima na kojima su imali zajedničko djelovanje, iako su Hrvati organizirali obranu Uskoplja od JNA i od Srba u Kupresu.⁶² Nakon što su Hrvati u srednjoj Bosni preuzeli neke vojne JNA, Muslimani su tražili veći dio oružja, iako nisu sudjelovali u njegovu preuzimanju. Izbili su sukobi u kojima je bilo nekoliko mrtvih. Koncem travnja problemi su bili vidljivi i u Bugojnu. Srušen je most u Donjem Vakufu i tako prekinuta veza s Bugojnom. I cesta Bugojno-Kupres bila je zatvorena.⁶³

U jeku napada srpskih snaga na hrvatska područja u BiH, Europska zajednica organizirala je sastanak u Grazu na koji su se odazvali hrvatski i srpski predstavnici, a Izetbegović nije pristao na njemu sudjelovati. Bili su to, dakle, izravni pregovori Hrvata sa Srbima, bez prisutnosti Muslimana. Pregovori su se održali 6. svibnja 1992. godine i predmet pregovora bili su dijelovi BiH oko kojih su se vodile borbe između srpskih i hrvatskih snaga u BiH: Kupresa, Bosanske Posavine i lijeve obale Neretve, od Jablanice do Metkovića, s težištem na Mostaru.⁶⁴ Sastanak u Grazu i sporazum koji je tu sklopljen nedvojbeno su uznemirili Izetbegovića, napose zbog toga što su dvije strane izjavile da prestaju razlozi međusobnoga ratovanja.⁶⁵ Slijedom toga, Muslimani su pojačali sukobe s Hrvatima u srednjoj Bosni.⁶⁶ Taj sporazum u Grazu nije se svidio ni nekim Hrvatima u Bosanskoj Posavini, jer su upravo na tom sporazumu temeljili svoju tezu o »izdaji Posavine« u smislu navodnih zamjena za dijelove u Hercegovini.⁶⁷ Sporazumom su bili iznenađeni i neki krugovi u Sjedinjenim Američkim Državama, primjerice utjecajni republikanski senator Bob Dole.⁶⁸ Istini za volju, na tom je sastanku bilo riječi o Kupresu koji bi pripao Hrvatima, o lijevoj obali Neretve, uključujući

⁶² S. PRALJAK, »Operativna zona sjeveroistočna Hercegovina. Zborno područje Tomislavgrad, slobodanpralj.com, K-4-3-OZT«, str. 4.

⁶³ S. PRALJAK, »Operativna zona sjeveroistočna Hercegovina. Zborno područje Tomislavgrad«, str. 4.

⁶⁴ Treća točka Priopćenja za javnost od 6. svibnja 1992. koju su supotpisali Radovan Karadžić i Mate Boban glasi: »Obje strane su suglasne da se u razgraničenju dvije konstitutivne jedinice na području Kupresa, kao i u Bosanskoj Posavini (Derventa, Bosanski Brod, Bosanski Šamac, Odžak, Orašje, Modriča i Brčko) vodi računa o kompaktnosti prostora i komunikacijama.«, *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije. Korespondencija predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana i dokumenti o Bosni i Hercegovini 1990. – 1995.* (prir.), Miroslav Tuđman, Despot Infnitus, Zagreb, 2013., str. 122; Tekst sporazuma također u: M. TUĐMAN, *Istina o Bosni i Hercegovini*, str. 176–177. Tuđman tvrdi da je o Posavini bio dogovoren nastavak pregovaranja u okviru konferencije Europske unije o Bosni i Hercegovini; usp. F. BORAS, *Kako je umirala BiH*, str. 97–98.

⁶⁵ Priopćenja za javnost, *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije*, točka 6.

⁶⁶ Ivica MLIVONČIĆ, *Zločin s pečatom – Kronologija*, Mostar – Split – Zagreb, 1998., <http://www.hic.hr/ratni-zlocini/b-h/zlocini/>, mjestimično.

⁶⁷ Jerko ZOVAK, *Rat u Bosanskoj Posavini 1992.*, Slavonski Brod, 2009.; Davor MARIJAN, *Graničari. Prilog za ratni put 108. brigade Zbora narodne garde Republike Hrvatske (lipanj 1991. – studeni 1992.)*, Slavonski Brod, b. d., osobito str. 240–247.

⁶⁸ Dole F. Tuđmanu, 8. svibnja 1992., *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije*, str. 123. Tuđman je odgovorio da je taj sastanak održan u okviru Lisabonske konferencije o Bosni i Hercegovini, koja je predviđala kantonizaciju BiH. Hrvatska je pokušala uvjeriti Muslimane o korisnosti takvog uređenja »u okviru suverene BiH«, Tuđman Doleu, 9. svibnja 1992., *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije*, str. 124–125. Dole je, međutim, tražio da se Tuđmanova vlada ogradi od Bobana i od sudjelovanja u unutarnjem uređenju BiH, Dole Tuđmanu, 11. svibnja 1992., *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije*, str. 126.

i grad Mostar, koji su Hrvati tražili za sebe, te o Bosanskoj Posavini koja bi bila koridor za srpske dijelove u BiH. Nije jasno kako je taj razgovor i dogovor mogao utjecati na daljnju sudbinu BiH, osim što je davao naznake želja o budućem unutarnjem ustroju zemlje. Da sastanak nije imao značaj trajnijega političkog sporazuma svjedoči i to da su dva dana nakon njega sukobi nastavljeni s još većom žestinom oko svih spornih područja.

U svakom slučaju, muslimansko vodstvo poduzelo je korake za neutralizaciju toga dogovora, nudeći Zagrebu savezništvo, o čemu je dana zajednička izjava.⁶⁹ No unatoč sporazumu, Izetbegović je pismom Tuđmanu od 5. srpnja 1992. godine prosvjedovao protiv postupaka Mate Bobana na tragu sporazuma s Karadžićem u Grazu, tj. organiziranja izvršne vlasti HVO-a u Herceg-Bosni.⁷⁰ Tuđman je, čini se, bio iritiran tim Izetbegovićevim pismom i odgovorio mu je prilično oštro, podsjećajući ga na to što je sve Hrvatska učinila za progonjeni muslimanski narod, da su Hrvati u BiH, unatoč nefunkcioniranju središnje vlasti, obranili područja BiH u kojima su bili većina i da su u dijelu muslimanskog vodstva stalno prisutne »unitarne i unitarističke tendencije« zbog čega su Hrvati u BiH htjeli pripojiti dijelove koje su kontrolirali Republici Hrvatskoj, što je vodstvo Republike Hrvatske odbilo. Sve u svemu, zaključio je Tuđman, nerazumljivo je zašto Izetbegović optužuje hrvatski narod za dogovaranja sa Srbima.⁷¹ U duhu Tuđmanovih ideja iznesenih Izetbegoviću formulirana je i *Zajednička izjava (Joint Statement)* Tuđmana i Izetbegovića u Helsinkiju 8. srpnja 1992. godine.⁷²

Čini se da su se i dva čelna čovjeka organizirane Crkve u BiH, nadbiskup Puljić i provincijal Anđelović, odlučili uključiti u prijemore i dogovore između Tuđmana i Izetbegovića. U zajedničkoj izjavi od 20. srpnja 1992. godine dva crkvena predstavnika iz Sarajeva poručivali su: »Ostajući povezani s hrvatskim narodom u Republici Hrvatskoj i u svijetu, ovih dana na poseban način postajemo svjesni činjenice da kao pojedinci i kao narod uspravno stojimo u borbi za život, za narod, za domovinu koja se zove Bosna i Hercegovina. U njoj želimo živjeti, slobodni u svakom njezinom djeliću, jednakopravni s drugim narodima. Ako nam je ovaj cilj jasan, onda nam je jasan i put kojim ćemo do njega doći. Možemo to ostvariti samo vjerujući jedni drugima, pomažući jedni druge, zajedno sa svim sugrađanima kojima su ugroženi život i sloboda i s kojima želimo surađivati u obrani i izgradnji domovine. Samo tako ćemo moći zaliječiti rane nanesene nama, našim najdražima, našim crkvama, našim susjedima i našoj domovini«.⁷³

Iz pitijskih riječi o izglednoj borbi za BiH, domovinu Hrvata, ako oni »kojima su ugroženi život i sloboda« vjeruju jedni drugima, željelo se, čini se, istaknuti da Hrvati i Muslimani

⁶⁹ Vidi Zajedničku izjavu predsjednika Tuđmana i Izetbegovića od 12. lipnja 1992., *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije*, str. 136; također F. BORAS, *Kako je umirila BiH*, str. 99.

⁷⁰ Izetbegović Tuđmanu, 5. srpnja 1992., *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije*, str. 150–151.

⁷¹ »Srpska agresija u Bosni i Hercegovini nanijela je ogromne žrtve i muslimanskom i hrvatskom narodu. Najveći dio operacija agresora i dalje je usmjeren na područja s većinskim hrvatskim stanovništvom, što najbolje pokazuje besmislenost optužbi o dogovaranju hrvatskih i srpskih predstavnika na štetu muslimanskog naroda«, Tuđman Izetbegoviću, 6. srpnja 1992., *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije*, str. 152–153. Tuđman je 6. srpnja 1992. izjavio novinarima da Republika Hrvatska poštuje suverenost BiH, a Boban je izjavio da je HVO za nezavisnu BiH, *Kronologija rata. Agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (s naglaskom na stradanja Hrvata u BiH (1989. – 1998.))*, Zagreb, 1998., str. 180.

⁷² *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije*, str. 154–155.

⁷³ Nadbiskup Puljić i provincijal Anđelović, poruka, 20. srpnja 1992., V. BLAŽEVIĆ, *Katolička crkva i rat u BiH*, str. 122–123.

– njihovi životi su tada bili ugroženi - samo ujedinjenom borbom mogu ostvariti cilj. Iz toga se dađu iščitati barem dvije važne pojedinosti. U vrijeme srpskih napada na Hrvate i Muslimane, i kod jednih i kod drugih bila je prisutna svijest da su Srbi »otišli svojim putem« i da će buduće uređenje države ovisiti samo o dogovoru između Muslimana i Hrvata. To je, dakako, ujedno značilo da će »uređenje države« biti ograničeno samo na onaj dio koji ne zauzmu Srbi. Može se reći da su Hrvati bili žrtve »prirodnoga savezništva« s Muslimanima. Druga važna pojdinost je ta da se u retorici dvojice crkvenih čelnika nazire i sugestija o budućem ustroju BiH i utoliko opredjeljenje za jednu od ponuđenih opcija. Franjevački provincijal je želio uređenje u kojem bi Hrvati, bolje reći katolici, bili »slobodni u svakom djeliću BiH«, a ne samo u nekim »kantonima«. Izostao je prijedlog kako bi to trebalo ostvariti. Tih je dana nadbiskup Puljić pojasnio svoje zamisli o budućem uređenju BiH. Na upit novinara o mogućnosti kantonalnoga ustroja, nadbiskup je odgovorio: »Ne bih to nazvao kantonizacijom. Trebalo bi govoriti o uređenju države republike BiH koja mora u cijeloj državi zastupati paritetnu vlast, tako da cijela BiH u republičkim organima ima paritetnu vlast. Na terenu bi se trebalo regionalno organizirati tako da narod koji je ondje, ima pravo i na svoj nacionalni prosperitet.«⁷⁴ I nadbiskup je, očito, kao i provincijal zazirao od mogućnosti da Hrvati i Srbi odrede granice svojih nacionalnih teritorija u BiH. Prihvatljivije im je bilo da država bude »normalnija« u smislu da joj vlast bude posvuda, iako paritetno raspoređena.⁷⁵

Neovisno o tome jesu li dva crkvena predstavnika u BiH imala ikakva utjecaja na razvoj političkih događaja, sutradan, 21. srpnja 1992. godine, Izetbegović je u Zagrebu s Tuđmanom sklopio sporazum o prijateljstvu i suradnji između R BiH i Republike Hrvatske.⁷⁶ Sporazum je uključivao svestrane gospodarske, financijske, kulturne i druge odnose. HVO je ušao u sastav jedinstvenih oružanih snaga R BiH⁷⁷ i, uz pomoć Hrvatske, angažirao se u obrani BiH u Posavini i Hercegovini.⁷⁸ Izetbegović je, međutim, odbio potpisati i vojni sporazum, što će kasnije stvarati probleme u međusobnim odnosima.⁷⁹

Bilo je to drukčije preslagivanje od onoga koje su predstavnici Hrvata i Srba u BiH dogovorili u Grazu. Sada je ponovno važno savezništvo Hrvata i Muslimana i bilo je logično očekivati da su se političke karte konačno posložile i da se moglo pristupiti vojnom porazu

⁷⁴ Intervju *Glasi Koncila*, 22. srpnja 1992., *Glasi Koncila*, 2. kolovoza 1992., str. 3; V. BLAŽEVIĆ, *Katolička crkva i rat u BiH*, str. 125.

⁷⁵ Dok su dvojica čelnika Katoličke crkve u Sarajevu tražili formulacije o uređenju BiH koji bi čuvao »jedinственu BiH«, biskup mostarsko-duvanjski morao se baviti odgovorom patrijarhu SPC-a Pavlu koji je 9. srpnja 1992. optužio Generalnom tajniku UN Hrvatsku vojsku za rušenje pravoslavnih crkava u Hercegovini, Telefax patrijarha Pavla Boutrosu Ghaliju, 9. srpnja 1992., *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije*, str. 171–172; Biskupski ordinarijat Mostarsko-duvanjske i Trebinjsko-mrkanjske biskupije, Studenci, 18. srpnja 1992., *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije*, str. 173–175.

⁷⁶ Tekst sporazuma u: M. Tuđman, *Istina o Bosni i Hercegovini*, str. 212–214; *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije*, str. 176–180.

⁷⁷ Vidi tekst Uredbe o oružanim snagama R BiH u: M. TUĐMAN, *Istina o Bosni i Hercegovini*, str. 215–216; F. BORAS, *Kako je umirala BiH*, str. 100–102.

⁷⁸ Zapisnik sa razgovora državno-političkog vodstva Hrvatske sa predstavnicima Hrvatske demokratske zajednice i hrvatskim predstavnicima iz Bosne i Hercegovine, održanog u Zagrebu, 17. rujna 1992. godine (dalje: Zapisnik sa razgovora vodstva Hrvatske s hrvatskim predstavnicima iz BiH), *Stenogrami o podjeli Bosne*, knj. I, str. 239.

⁷⁹ Davor MARIJAN, »Hrvatsko ratište 1990. – 1995.«, str. 167.

zajedničkoga neprijatelja – Srba u BiH. No dogodilo se upravo suprotno, što zapravo znači da koncepcija o zajedničkom neprijatelju nije nikada ni bila realna. Izetbegović nije, očito, namjeravao provoditi zagrebački sporazum, nego mu je služio za dobivanje vremena kako bi vojno organizirao Muslimane i pripremio ih za napad na područja u BiH koja su do tada branili i držali pod kontrolom Hrvati.⁸⁰ Vjerojatno je to bio razlog što je odbio Tuđmanov prijedlog o potpisivanju vojnog sporazuma.⁸¹ Muslimani su također dobivali sve veću i jasniju naklonost međunarodne zajednice, a Hrvati sve manju; dapače, od dolaska na čelo UN-a Boutrosa Boutrosa-Ghalija utjecajni međunarodni krugovi optuživali su Hrvatsku za agresiju na BiH (od lipnja 1992. godine UN je proširio svoj mandat i na BiH).⁸² U postupcima Generalnoga tajnika UN-a već se jasno nazirala namjera utjecajnih međunarodnih krugova da BiH podijele između Srba i Muslimana, ali tako da se ipak sačuva privid jedne države. Hrvate je trebalo prisiliti na pomirenje s tim planom putem političkih pritisaka.⁸³

Predstavnici Katoličke crkve u BiH u ratu između katolika i muslimana

Dok im je bilo samorazumljivo da su Srbi na jednoj strani, a Hrvati i Muslimani na drugoj, crkvenim predstavnicima je bilo lakše zauzeti politička stajališta, iako je među Hrvatima postojalo nesuglasje oko budućega uređenja BiH. U trenutku spoznaje da su i Muslimani neprijatelji koji se jednako brutalno odnose prema Hrvatima kao i Srbi, predstavnici Katoličke crkve bili su u najmanju ruku razočarani i izgubljeni.

Sukobi između Muslimana/Bošnjaka, vojno ustrojenih u jedinicama Armije BiH (ABiH), i Hrvata, ustrojenih u jedinicama Hrvatskog vijeća obrane (HVO) – iako je u HVO-u bilo puno Muslimana, primjerice, u čapljinskoj Prvoj brigadi bilo ih je trećina, u Posavini čak polovica itd.⁸⁴ – započeli su iskazima međusobnoga nepovjerenja i prvih povremenih incidenata (do sukoba u Rami u listopadu 1992. godine), da bi prerasli u veće sukobe (do aktivnosti u Konjicu u ožujku 1993. godine i završili pravim vojnim sukobima ratnih karakteristika.⁸⁵ Ako se gleda na problem kroz ratnu dokumentaciju HVO-a, muslimanski pojedinci i postrojbe bili su prvi uzročnici problema.⁸⁶ Hrvati, organizirani u HVO-u, obranili su dolinu Vrbasa i odbili srpske napade. Tek nakon toga Muslimani su se postupno uključivali u borbu protiv Srba. U srednjoj Bosni (Bugojno, Gornji Vakuf) počeli su ustrojivati posebni štab Teritorijalne obrane (TO) sastavljen samo od muslimana, bivših djelatnika Državne službe sigurnosti i Kontraobavještajne službe (KOS) te su ih, mimo zahtjeva

⁸⁰ Na sjednici s predstavnicima Hrvata iz BiH u Zagrebu 17. rujna 1992. Tuđman je dao do znanja da su mu poznati plan i izjave muslimanskoga vodstva da poslije rata sa Srbima na red dolaze Hrvati katolici, s ciljem stvaranja građanske, što znači, unitarne države, *Stenogrami o podjeli Bosne*, knj. I, str. 239–240; vidi također: F. BORAS, *Kako je umirala BiH*, styr. 102–104.

⁸¹ Tuđman je u tom smislu govorio predstavnicima Hrvata iz BiH, *Stenogrami o podjeli Bosne*, knj. I, str. 241.

⁸² Vidi Tuđmanov odgovor Boutrosu Boutrosu Ghaliju od 25. lipnja 1992., *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije*, str. 145–146.

⁸³ F. BORAS, *Kako je umirala BiH*, str. 108–109.

⁸⁴ Tu obavijest dugujem jednome od recenzenta.

⁸⁵ I preciziranje te periodizacije intenziviranja sukoba Hrvata i Muslimana prihvatio sam od recenzenta.

⁸⁶ Davor MARIJAN, »Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i BiH«, str. 211–247; Charles R. SHRADER, *Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni: vojna povijest, 1992.–1994.*, Zagreb, 2004.

HVO-a, njihovi zapovjednici postavljali na manje zahtjevne i manje opasne položaje.⁸⁷ Zbog toga je prijetila opasnost međusobnoga sukoba hrvatske i muslimanske formacije, primjerice u Vakufu.⁸⁸ Iz Obavijesti načelnika Vojno-obavještajne službe (VOS-a) Prozor od 20. lipnja 1992. godine, jasno je da su se toga dana vodile borbe između muslimanskih i hrvatskih postrojbi u Gornjem Vakufu i da je barem jedan pripadnik HVO smrtno stradao.⁸⁹ U Novom Travniku, muslimanske jedinice »Zelene beretke« zarobljavale su civilno pučanstvo hrvatske narodnosti te ga upotrebljavali kao živi štit.⁹⁰ Izvješće Općinskog stožera HVO Gornji Vakuf Predsjedniku HZ Herceg-Bosne i zapovjedniku HVO-a zaključilo je: »Kada se ovo iznese i doda da na našem području ima oko 12000 izbjeglica iz D. Vakufa (a sve muslimanske narodnosti) sa velikim brojem vojnih obveznika, pa ukoliko se još naoružaju, onda ne da prijeti opasnost samo našoj općini nego i susjednim (Bugojno, N. Travnik, Travnik) a naš je zaključak da smo im mi prvi neprijatelj pa tek onda četnici.«⁹¹ Od tada se situacija samo pogoršavala i bilo je vidljivo da, barem u području Gornjeg Vakufa, muslimani odbijaju suradnju s HVO-om, dapače potpuno se izdvajaju i pripremaju svoje položaje s brojnim vidljivim pokazateljima neprijateljskoga raspoloženja prema hrvatskome dijelu HVO-a. Koncem ljeta došlo je do pogoršanja odnosa s Muslimanima, čak sumnje da je riječ o izdaji, tj. o suradnji sa Srbima iza leđa Hrvata. Naime, Srbi su 29. rujna 1992. godine granatirali dijelove Prozora iz kojih su prethodno bili iseljeni Muslimani, a Radio BiH je prenio informaciju Informativne službe Armije BiH odmah poslije prvih granatiranja s točnim lokacijama pada raketa i što je sve pogodoeno. Zbog svega toga u Prozoru je došlo do potpune podjele logistike, a uskoro i podjele vojne policije.⁹² Ne čudi stoga da je načelnik Glavnoga stožera HVO-a, brigadir Milivoj Petković 24. listopada 1992. godine uputio iz Tomislavgrada u Prozor vojnu pomoć u ljudima i oruđima,⁹³ što je omogućilo vojnu pobjedu HVO-a u Prozoru.⁹⁴ Zapovjednik Armije BiH odmah je izdao zapovijed o nužnosti zauzimanja Prozora.⁹⁵

Hrvatska strana je smatrala da su Muslimani u Prozoru i Gornjem Vakufu htjeli ovladati prometnicama i tako u svojim rukama držali sudbinu Hrvata u srednjoj Bosni. Također su

⁸⁷ Dnevno izvješće VOS-a od 9. lipnja 1992., S. PRALJAK, »Operativna zona sjeveroistočna Hercegovina. Zborno područje Tomislavgrad«.

⁸⁸ Dnevno izvješće VOS od 19. VI. 1992., S. PRALJAK, »Operativna zona sjeveroistočna Hercegovina. Zborno područje Tomislavgrad«.

⁸⁹ Obavijesti načelnika VOS-a Prozor od 20. VI. 1992., S. PRALJAK, »Operativna zona sjeveroistočna Hercegovina. Zborno područje Tomislavgrad«. To je izvješće zanimljivo i po tome što preporučuje da nešto treba hitno učiniti, jer je »neprijatelj« čekao upravo takav razvoj događaja. Očito je da je za hrvatsku stranu u to vrijeme postojao samo jedan neprijatelj, a to su bili Srbi.

⁹⁰ Izvješće Općinskog stožera HVO Gornji Vakuf od 22. VI. 1992. Predsjedniku HZ Herceg-Bosna i zapovjedniku HVO, S. PRALJAK, »Operativna zona sjeveroistočna Hercegovina. Zborno područje Tomislavgrad«.

⁹¹ S. PRALJAK, »Operativna zona sjeveroistočna Hercegovina. Zborno područje Tomislavgrad«.

⁹² Obavještajno izvješće VOS SZ Hercegovina br. 379/92 od 9. X. [1992. R/2, S. PRALJAK, »Operativna zona sjeveroistočna Hercegovina. Zborno područje Tomislavgrad«, str. 12 i 13.

⁹³ Dnevnik Željka Šiljega od 24. X. 1992., S. PRALJAK, »Operativna zona sjeveroistočna Hercegovina. Zborno područje Tomislavgrad«, str. 15.

⁹⁴ D. MARIJAN, »Sukob HVO i ABiH u Prozoru«, Časopis za suvremenu povijest, god. XXXVI, br. 2, Zagreb, 2006.

⁹⁵ Zapovijed TG-I ABiH, Broj: 02/349-130 od 25. X. 1992. Rf ABiH, S. PRALJAK, »Operativna zona sjeveroistočna Hercegovina. Zborno područje Tomislavgrad«, str. 15.

htjeli ovladati hidrocentralama na Rami i Neretvi jer bi tako kontrolirali energetska sustav u južnom dijelu Hrvatske i HZ H-B.⁹⁶

Očekivano, Srbi su iskoristili sukobe Hrvata i Muslimana u Prozoru i Gornjem Vakufu za napade na Jajce, a zbog tih sukoba nije mu mogla stići pomoć.⁹⁷ Napetosti između pripadnika Armije BiH i HVO u Gornjem Vakufu prerastale su početkom 1993. u otvorene i žestoke sukobe.⁹⁸ Ilustrativno je i izvješće VOS-a u kojem se konstatira: »Njihova [muslimanska] prestrojavanja pokazivala su da nisu zabrinuti za mogućnost da izgube dio područja prema VRS, slabljenjem crte i pojačavanjem snaga u Uskoplju. No, to je i nama bio pokazatelj da su borbe bile dio plana da se sruši HVO u srednjoj Bosni. Što se tiče UNPROFOR-a, on se je potpuno stavio na stranu muslimana. U vozilima su prevozili novinare i časnike Armije, a imali smo dovoljno informacija da sumnjamo i u prevaženje streljiva i MTS-a za Armiju u Uskoplju.«⁹⁹

U atmosferi napetosti između snaga ABiH i HVO-a, početkom 1993. bio je predložen Vance-Owenov plan o unutarnjem ustroju BiH u deset provincija, tako što bi svaka nacionalna zajednica dobila po tri provincije, a Sarajevo je trebalo biti zasebna provincija. S tim prijedlogom najzadovoljniji su bili Hrvati; Srbi su ga odbacili, a Muslimani su ga nakon oklijevanja ipak potpisali. I novi mostarsko-duvanjski biskup mons. Ratko Perić (biskupsko ređenje 14. rujna 1992.; postao ordinarijem 24. srpnja 1993.) bio je zadovoljan činjenicom da su dijelovi Trebinjsko-mrkanjske biskupije kojima je upravljao pripali hrvatskoj strani, što će 28. kolovoza 1993. godine ući u HR Herceg-Bosnu. No biskup je bio nezadovoljan popuštanjem međunarodne zajednice pritiscima Muslimana i pristajanjem da se ti dijelove priključe »budućoj muslimanskoj Republici«. To je razlog da je i Armija BiH napadala te dijelove u želji da ih sačuva za »muslimansku Republiku«¹⁰⁰

Od crkvenih krugova najprije je na sukobe Muslimana i Hrvata u BiH reagirao provincijal franjevačke provincije Bosne Srebrene P. Anđelović, i to već 22. siječnja 1993. godine u pismu A. Izetbegoviću. Provincijal se referirao na oružane sukobe između Muslimana i Hrvata u Gornjem Vakufu.¹⁰¹ Anđelović se nadao da će Izetbegović smiriti strasti i spriječiti rađanje neprijateljstva između Hrvata i Muslimana, ali to je izostalo, štoviše propaganda se prihvatila raspirivanja ratnih strasti. Provincijal je istaknuo: »Posebno me onespokojilo jednostrano, neprovjereno i nekom čudnom mržnjom natopljeno izvješćivanje službenih sarajevskih glasila. U njima se Hrvati izjednačavaju s četnicima, Hrvatska sa Srbijom i Crnom Gorom, a u apostrofiranju »agresora« već se mjesecima daje »prednost« onomu sa zapada« ... U informativnim glasilima sustavno se iz noći u noć sije sjeme

⁹⁶ Izvješće VOS-a od 26. X. 1992., S. PRALJAK, »Operativna zona sjeveroistočna Hercegovina. Zborno područje Tomislavgrad«, str. 18.

⁹⁷ S. PRALJAK, »Operativna zona sjeveroistočna Hercegovina. Zborno područje Tomislavgrad«, str. 16.

⁹⁸ Obavještajno izvješće VOS GS HVO br. 140/93 od 8. I. 1993. R/3, S. PRALJAK, »Operativna zona sjeveroistočna Hercegovina. Zborno područje Tomislavgrad«, str. 26. i dalje.

⁹⁹ Dnevno obavještajno izvješće VOS GS HVO br. 152/93 od 25. I. 1993. R/3, S. PRALJAK, »Operativna zona sjeveroistočna Hercegovina. Zborno područje Tomislavgrad«, str. 32.

¹⁰⁰ *Za pravedan mir*, str. 28–31 (30).

¹⁰¹ O sukobima vidi: Obavještajno izvješće VOS GS HVO br. 140/93 od 8. I. 1993. R/3; Dnevno obavještajno izvješće VOS GS HVO br. 152/93 od 25. I. 1993. R/3; Dnevno obavještajno izvješće VOS GS HVO br. 155/93 od 28. I. 1993. R/3 S. PRALJAK, »Operativna zona sjeveroistočna Hercegovina. Zborno područje Tomislavgrad«, str. 26. i dalje.

mržnje. RTV i «Oslobođenje» nevjerovatno su naglo, od smušenih tumača zbilje, kakvi su bili svih mjeseci rata, postali kao sablja oštri u širenju propagande, kojoj je, očito, cilj uvjeriti narod u postojanje novoga neprijatelja.«¹⁰²

Kako su u ratu mediji najčešće sastavni dio ratne strategije, bilo je jasno da je muslimansko političko vodstvo odlučilo okrenuti ratni stroj protiv Hrvata kako bi nadoknadilo izgubljene teritorije u srazu sa Srbima. Mediji pod kontrolom Muslimana, kao i prije nekoliko godina srpski, podizali su moral muslimanskim snagama i poticali niže strasti označavanjem Hrvata agresorima na njihovu zemlju i gorim neprijateljem od Srba i JNA. Provincijal Anđelović je s pravom strepio za malobrojnu hrvatsku katoličku zajednicu u Sarajevu te je pozvao Izetbegovića da dokaže »da se u BiH nitko ne mora osjećati manjinom«.

Anđelovićeva poruka bila je najizravnija i najjasnija od svih dotadašnjih koje je upućivao ili sam ili zajedno sa sarajevskim nadbiskupom. Razlog tomu vjerovatno je u činjenici da je provincijal bio iznenađen i razočaran, kao što su bili i drugi Hrvati iz Sarajeva, time da se Muslimani okreću protiv Hrvata u BiH. Svi su oni vjerovali da je to nemoguće i da je riječ o »lokalnim sukobima«, kako stoji u deklaraciji o uređenju BiH dobrog dijela katoličkih svećenika, na čelu s nadbiskupom i franjevačkim provincijalom, od 27. siječnja 1993.¹⁰³ Franjevci iz srednje Bosne također su 3. veljače 1993. godine apelirali na sve koji mogu spriječiti »sve one, koji 'u ime naroda' čine bilo kakva zlodjela, pljačkaju, pale, ubijaju, siju strah i mržnju, imenuju, razotkriju i izoliraju, u ime temeljnog prava na život i slobodu svakog čovjeka«¹⁰⁴. Nejasno je bilo na koga se to odnosilo, »u ime kojega naroda« su činjena zlodjela.

Te molbe i apeli bili su potpuno bezuspješni, kao što je bio i dopis nadbiskupa Puljića Vrhovnoj komandi armije Republike BiH od 10. veljače 1993. godine o nasilnome i svojevoljnome postupanju pripadnika muslimanske vojske prema Hrvatima.¹⁰⁵ Molbe su bile bezizgledne zato što su Muslimani odlučili vojno ovladati što većim teritorijem koji je do tada bio pod kontrolom hrvatskih snaga kako bi osigurali svoju kontrolu nad teritorijem koji nije bio pod srpskom kontrolom.¹⁰⁶ Izetbegović je imao uvjerenja međunarodne zajednice da će BiH ostati nezavisnom državom te da se njezini konstitutivni narodi moraju dogovoriti o državnom ustroju.¹⁰⁷ Izetbegović je predviđao da će međunarodni krugovi

¹⁰² Anđelović Izetbegoviću, 22. siječnja 1993., V. BLAŽEVIĆ, *Katolička crkva i rat u BiH*, str. 176.

¹⁰³ Katolički kler sarajevske i banjalučke biskupije, Izjava od 27. siječnja 1993., V. BLAŽEVIĆ, *Katolička crkva i rat u BiH*, str. 176–177. Istog je dana Tuđman pisao Izetbegoviću o brutalnim napadima »muslimanskih ekstremista« na hrvatska područja u srednjoj Bosni, Tuđman Izetbegoviću, 27. siječnja 1993., *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije*, str. 244–245. Izetbegović je odgovorio da su sukobe u Gornjem Vakufu i Busovači izazvale hrvatske snage, Izetbegović Tuđmanu, Otvoreno pismo, Ženeva, 28. siječnja 1993., *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije*, str. 248–250.

¹⁰⁴ Katolički svećenici iz srednje Bosne, izjava od 3. veljače 1993., V. BLAŽEVIĆ, *Katolička crkva i rat u BiH*, str. 177–178.

¹⁰⁵ V. BLAŽEVIĆ, *Katolička crkva i rat u BiH*, str. 179.

¹⁰⁶ S. PRALJAK, »Operativna zona sjeveroistočna Hercegovina. Zborno područje Tomislavgrad«, str. 26. i dalje.

¹⁰⁷ Vidi izjave Tuđmana i Izetbegovića sa sastanka u Zagrebu 27. ožujka 1993., u: M. TUĐMAN, *Istina o Bosni i Hercegovini*, str. 339; *Haaški sud – »Zajednički zločinački pothvat« Što je to?*, svezak II, Hrvatsko kulturno vijeće, Zagreb, 2010., str. 983. Tuđman je znao i to objašnjavao svojim suradnicima, da međunarodna zajednica, odlučna spriječiti stvaranje muslimanske države u srcu Europe, ne želi čuti njegova uvjerenja da muslimansko vodstvo u BiH radi na stvaranju fundamentalističke BiH, iako se predstavlja prozapadnima i sekularnu Tursku rado ističu kao svoga prijatelja. Objašnjavao je također da je to jedan od važnih razlo-

prihvatiti stanje kakvo se ostvari na bojnome polju i zato je smatrao imperativom proširenje teritorija koji bi kontrolirala Armija BiH. Tu se nazire i zaključivanje da će BiH morati biti uređena kao konfederacija triju nacionalnih područja. Naravno da je Izetbegović tražio svaku pomoć gdje je mislio da je može naći. Išao je tako daleko da je Tuđmanu govorio o ujedinjenju Hrvatske i BiH.¹⁰⁸ Bile su to zacijelo manipulacije, jer su odmah nakon njegova povratka iz Zagreba muslimanske snage sve jače pritiskale hrvatska područja u BiH koja su do tada bila pod kontrolom HVO-a.¹⁰⁹

Crkveni predstavnici u Sarajevu, s nadbiskupom Puljićem na čelu, neumorno su pokušavali zaustaviti sukobe Muslimana i Hrvata i smiriti strasti. Iz svih njihovih pokušaja vidljiva je nevjerica da su se sukobi mogli dogoditi i veliko razočaranje zbog njih. Razočaranje je moralo biti utoliko veće što su upravo katolički crkveni krugovi iskazivali neupitnu lojalnost i predanost ideji cjelovite i jedinstvene Bosne i Hercegovine, na tragu onoga što je i Izetbegović zagovarao. Nije bilo lako prihvatiti činjenicu da su se upravo snage pod Izetbegovićevom kontrolom tako nemilosrdno obrušile na malobrojne Hrvate u srednjoj Bosni. Samo se po sebi razumije da su katolički crkveni krugovi bili također u strahu, jer su muslimanske snage vršile zločine ne samo nad civilima Hrvatima, nego i nad katoličkim svećenicima, što je uzrokovalo masovno napuštanje Hrvata s područja na kojima su stoljećima živjeli. Prijetila je realna opasnost da Hrvati katolici gotovo potpuno nestanu iz Bosne.¹¹⁰

Izetbegović je pak osjećao da vrijeme i međunarodni odnosi rade za njega te je i sam vršio pritisak na Tuđmana da utječe na HVO kako bi se stavio pod jedinstvenu komandu, daka-ko komandu Armije BiH, jer nije prirodno da postoje »dvije vojske u jednoj državi«.¹¹¹ U državi su zapravo postojale *tri* vojske, ali i to su naznake da je Izetbegović tada otpisivao vojsku Republike Srpske i bio koncentriran da na račun Hrvata stvori 'jedinstvenu' državu u kojoj će biti jedinstvena vojska.

Neslaganje crkvenih predstavnika oko »podjele« Bosne i Hercegovine

Uočljive su razlike u reakcijama katoličkih predstavnika na osvajačke pohode muslimanskih snaga. Izjava mostarsko-duvanjskih biskupa Pavla Žanića i njegova koadjutora Ratka Perića od 17. svibnja 1993. godine nosi biljeg sustavnosti biskupa Perića. U odjeljku »Počeci sukoba« biskupi jasno kažu da je rat u BiH počeo napadom »srpsko-crnogorskih

ga zašto optužuju Hrvatsku za labavljenje hrvatsko-muslimanskog savezništva i zašto dio odgovornosti za agresiju na BiH žele prebaciti i na Hrvatsku. Vidi: Zapisnik sa razgovora predsjednika Republike Hrvatske, dr. Franje Tuđmana sa predstavnicima srednjobosanskih općina, te predsjednika HVO-a Herceg-Bosna sa suradnicima, održanog 8. ožujka 1993. godine u Zagrebu, *Stenogrami o podjeli Bosne*, knj. I, str. 284–285.

¹⁰⁸ Zapisnik sa sastanka Predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana sa suradnicima i Alije Izetbegovića, predsjednika Predsjedništva Bosne i Hercegovine, sa suradnicima, održanog 27. ožujka 1993. godine u Predsjednikovim dvorima, *Stenogrami o podjeli Bosne*, knj. I, str. 299–314 (307).

¹⁰⁹ S. PRALJAK, »Operativna zona sjeveroistočna Hercegovina. Zborno područje Tomislavgrad«, mjestimično; F. BORAS, *Kako je umirala BiH*, str. 142–147.

¹¹⁰ Sarajevski nadbiskup V. Puljić bio je toga svjestan i prije početka sukoba i pismom od 6. veljače 1993. upozorio je papu da bi sukobi Muslimana i Hrvata značili nestanak katolika s tih prostora Vidi: Vinko PULJIĆ, *O stradanjima s nadom. Misli, stajališta, poruke*, HKD Napredak, Sarajevo 1994., str. 21–22.

¹¹¹ Izetbegović Tuđmanu, 21. travnja 1993., *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije*, str. 273–274.

odreda s pripadnicima tzv. JNA« na hrvatsko selo Ravno, na što nije bilo reakcija iz Sarajeva. Muslimansko-hrvatski rat počeo je »nakon što su se nemale muslimanske brigade, potisnute iz zauzetih dijelova Bosne, rasporedile na područjima koja su uglavnom oslobodile i očuvale postrojbe Hrvatskoga vijeća obrane«. ¹¹² Što se, dakle, tiče mostarskih biskupa nije bilo dvojbe da je temeljni cilj napada Muslimana bilo osvajanje teritorija koje je kontrolirao HVO. Nadbiskup vrhbosanski Vinko Puljić bio je u mnogo težoj situaciji, jer je ideja o jedinstvenoj BiH i o suvereniteta hrvatskoga naroda u svim njegovim dijelovima bila pod velikim iskušenjem. U izjavi od 4. lipnja 1993. uz mnogo ograda priznao je da bi unutarnje uređenje BiH s nekakvim razgraničenjima među narodima ipak bilo prihvatljivo: »U ovom trenutku na svjetskoj sceni postoje samo dva ponuđena rješenja: Vance-Owenov plan ili nastavak krvoprolića i vladavine zakona sile i nasilja u BiH. Zato pozivam sve odgovorne da istinski pristupe provođenju tog plana kako bi se čim prije zaustavilo daljnje prolijevanje krvi i tragedija ljudi svih naroda i vjera na ovim prostorima«. ¹¹³ Bio je to za nadbiskupa Puljića nedvojbeno velik zaokret i nije isključeno da je uslijedio nakon vanjskih pritisaka. S tim u vezi, znakovito je da je i Hrvatska biskupska konferencija u izjavi o BiH 8. lipnja 1993. godine podržala taj prijedlog nadbiskupa vrhbosanskog. Hrvatski biskupi su također istaknuli da su sukobi između Muslimana i Hrvata nastali »ponajviše u onim pokrajinama koje su po spomenutom mirovnom planu predviđene da budu s hrvatskom većinskom vlašću, uz poštovanje prava drugih naroda.« ¹¹⁴ Ne znam je li uprava franjevačke provincije Bosne Srebrene znala za te »pritiske« na nadbiskupa Puljića, ali je jasno da se nije složila s njegovim prijedlogom; bosanski franjevci i taj su plan smatrali diobom BiH. S redovitoga sastanka u Baškoj Vodi u Hrvatskoj od 2. do 4. lipnja 1993. godine, Uprava provincije obznanila je oštro sročenu *Izjavu* koju je potpisao provincijal Anđelović i koja je istaknula nekoliko točaka. Tražili su da se poštuje »suverena, jedinstvena i demokratska država« BiH za koju se izjasnilo stanovništvo na referendumu i što je potvrđeno međunarodnim priznanjem te da se poštuje »suverenost svih triju konstitutivnih naroda BiH na njezinu cjelokupnom, međunarodno već priznatom, teritoriju«. Isto tako Uprava Bosne Srebrene bila je protiv »svih tajno ili javno skovanih i predloženih planova o podjeli BiH, protiv svih ratnih osvajanja i stvaranja rezervata za bilo koji od njezinih naroda, kao i protiv bilo čijih planiranih ili već ostvarenih protjerivanja i preseljavanja stanovništva sa njegovih višestoljetnih ognjišta. Svaka politika, koja stoji iza takvih postupaka, za nas je nehumana, protunarodna i zločinačka«. ¹¹⁵

Ta je već više puta ponovljena retorika vodstva bosanskih franjevaca protiv svakoga ustroja BiH koje bi sadržavalo unutarnje »razgraničenje« između njezinih triju konstitutivnih naroda ostala dosljedna i nije se približavala novousvojenome stajalištu nadbiskupa Puljića. Ne treba zaboraviti da je tada nadbiskup bio u ratnome Sarajevu, dok je provincijal slao beskompromisne poruke protiv svake »podjele« BiH iz sunčane Baške Vode. Svako unutarnje uređenje koje bi išlo ispod »suverenosti svih triju konstitutivnih naroda

¹¹² Biskupi mostarski, izjava, 17. svibnja 1993., V. BLAŽEVIĆ, *Katolička crkva i rat u BiH*, str. 212–213.

¹¹³ Vinko Puljić, predstava, 4. lipnja 1993., V. BLAŽEVIĆ, *Katolička crkva i rat u BiH*, str. 214–215, isticanja kosim slovima su moja.

¹¹⁴ V. BLAŽEVIĆ, *Katolička crkva i rat u BiH*, str. 204–205. Nadbiskup kardinal Puljić naznačio mi je da je Sveta Stolica očekivala njegovu podršku Vance-Owenovu planu.

¹¹⁵ Anđelović subraći, Zagreb 10. lipnja 1993., V. BLAŽEVIĆ, *Katolička crkva i rat u BiH*, str. 217.

BiH na njezinu cjelokupnom, međunarodno već priznatom, teritoriju« za Anđelovića je značilo *diobu* BiH. To je jasno izraženo Anđelovićevom rečenicom da su bosanski franjevci protiv »svih tajno ili javno skovanih i predloženih planova o podjeli BiH«. Do tada su postojali samo prijedlozi međunarodnih krugova o unutarnjemu razgraničenju nadležnosti triju nacionalnih skupina, a osnivanje Hrvatske zajednice Herceg-Bosne mogla je izazivati sumnju da je tu riječ o planovima za »izdvajanje« Hercegovine i drugih dijelova BiH kao zasebne upravne cjeline. Bosanski su franjevci nedvojbeno bili protiv obje te »podjele« BiH. Anđelović je također sumnjao da su na djelu daljnja planska preseljenja stanovništva, što je nazvao »zločinačkom« politikom.

Ta se retorika razlikovala od javno istaknutoga prijedloga nadbiskupa Puljića o prihvaćanju Vance-Owenova plana o uređenju BiH na načelu deset provincija i nije isključeno da je bila sročena i kao kritika nadbiskupova tadašnjeg stajališta. Uprava bosanske franjevačke provincije uperila je sličnu kritičku strijelu i prema predsjedniku Izetbegoviću i muslimanskoj vojsci. Naime, provincijal Anđelović uputio je s provincijalnoga skupa u Livnu izravnu i žestoku optužnicu protiv predsjednika Izetbegovića koja zavrjeđuje biti citirana u cijelosti. »S provincijskog skupa bosanskih franjevaca, održanog u Livnu 19. srpnja o.g., obraćamo se Vama kao najodgovornijoj instanci Republike BiH.

Vrlo dobro Vam je poznato koliko su se i kako bosanski franjevci javno deklarirali kao najodaniji štovatelji suvereniteta, integriteta i civilizacijski primjerenog uređenja Republike BiH i usrdni molitelji da se zlo nametnutog rata što prije ugasi, da se rane zaliječe, krivci primjereno kazne te da suvereni i konstitutivni narodi Republike počnu u svojoj domovini živjeti životom dostojnim civiliziranog europskog čovjeka 21. stoljeća. Usprkos svim našim vapajima, stanje se iz dana u dan samo pogoršava, narod sve više strada i naplaćuje račune oholosti političara i krvoločnosti ratnika, pljačkaša i palikuća.

Odgovornost za cjelokupno stanje užasa u Republici BiH mi nemamo od koga drugoga tražiti, osim od najviše instance, njezina Predsjedništva, koje pravno i moralno mora snositi svu odgovornost za Republiku.

Upravo zato oštro i ogorčeno prosvjeduje protiv Vaše sporosti i neučinkovitosti, protiv Vaših nejasnih i neodlučnih poteza, protiv neiskrenosti i političke mimikrije među članovima Vašega gremija. Za Vas, čini se, životi građana koji se iz sekunde u sekundu zbog rata i međusobnih obračuna neumoljivo gase, ne znače ništa, jer Vi imate vremena za odgađanje i sjednica i odluka, a pogotovo energičnog sprovođenja odluka u djelo.

U susretu s vrhbosanskim nadbiskupom i provincijalom bosanskih franjevaca obećali ste da ćete kao vrhovna komanda Oružanih snaga BiH odmah izdati naredbu o obustavi sukoba dviju regularnih postrojbi Republike BiH. Niste to, međutim, učinili i u međuvremenu su se dogodili novi pokolji i novo protjerivanje stanovništva. Naredba je stigla dan poslije našeg skupa, ali ona ne vrijedi ništa: Hrvati iz Fojnice su već protjerani, a Hrvati u Bugojnu napadnuti. Postrojbe Armije BiH, koje nose ime Republike, nastavljaju se ponašati kao bivša JNA koja, tobože štiteći interese države, uništava, progoni i strijelja jedan narod te države.

Tko štiti Bosnu i Hercegovinu i sve njezine narode? Izgleda nitko, pa ni Vi koji ste izabrali upravo za to. Obećanjima više nikoga nećete moći uvjeriti u svoju dobru volju. Deklarativnim naredbama na papiru također. Samo djelima, samo ostvarenjem naredbi i dogovora

očuvat ćete kredibilitet svoje vrhovne institucije. Učinite to, ne sutra, jer sutra znači smrt novih tisuća, a onda sigurno i same Bosne i Hercegovine. Ne učinite li to odmah, dosljedno, bez ostatka, Vaša imena bit će zapisana u povijesti kao imena grobara Republike BiH.

U ime braće franjevac:

Fra Petar Anđelović, provincijal

Livno, 19. srpnja 1993.«¹¹⁶

Iako je ta kritika dojmjljiva, ona je zapravo odraz frustracije uprave franjevačke provincije zbog toga što Izetbegović i njegova vojska ruše ideju »jedinственe BiH«. To je zasigurno bio odraz osobne frustracije provincijala Anđelovića koji je tu ideju i u teškim trenucima odlučno branio.

Čini se da se i nadbiskup Puljić vratio na svoja ranija stajališta koja su bila suglasna s onima franjevačkoga provincijala. Tako je napustio svoju podršku Vance-Owenovu planu o uređenju BiH u deset provincija. Na tendencioznu sugestiju novinara tjednika *Danas* da ni Crkva više nije na istoj strani s hrvatskim političarima, nadbiskup Puljić optužio je političare za »pokretanje naroda s ognjišta« i utoliko ih označio »zločincima«. ¹¹⁷ Nije iz tog odgovora jasno je li mislio i na hrvatske političare, ali je ukorio sve one koji su smatrali da je Bosna i Hercegovina »umjetna tvorevina poput bivše Jugoslavije«, čime je očito ciljao na Tuđmana, čija su takva stajališta bila poznata. ¹¹⁸

Odnos crkvenih poglavara prema Hrvatskoj Republici Herceg-Bosni

U jeku napada snaga Armije BiH na područja koja su kontrolirali Hrvati, međunarodna zajednica koju su predstavljali David Owen i Thorvald Stoltenberg (potonji je krajem ožujka 1993. godine zamijenio C. Vancea) predložila je 20. kolovoza 1993. godine još jednu »podjelu« BiH, prema kojoj se BiH uređuje kao Savez Republika BiH. ¹¹⁹ Slijedom toga, Hrvatska zajednica Herceg-Bosna prerasla je 28. kolovoza 1993. godine u Hrvatsku Republiku Herceg-Bosnu. ¹²⁰ U nekoliko javnih istupa nadbiskupa Puljića i provincijala Anđelovića jasno je dano do znanja da su protiv takvoga rješenja u BiH te su čak osudili one koji su ga predložili. Razlozi odbijanja rješenja s HR Herceg-Bosnom kretali su se od toga da bi teritoriji nad/biskupija bili u tri različite nacionalne jedinice, ¹²¹ straha od toga »da bi planirana republička razgraničenja mogla dovesti do nasilnih etničkih razračunavanja i čišćenja, suprotnih Božjem zakonu i ljudskom pravu« te do nestanka većega dijela

¹¹⁶ *Glas Koncila*, 1. kolovoza 1993., str. 4; V. BLAŽEVIĆ, *Katolička crkva i rat u BiH*, str. 224–225.

¹¹⁷ Intervju nadbiskupa V. Puljića, *Danas*, Nova serija, god. I, br. 27, 9. srpnja 1993., str. 10–11, V. BLAŽEVIĆ, *Katolička crkva i rat u BiH*, str. 221–224. V. PULJIĆ, *O stradanjima s nadom*, str. 141–149 (143) pogrešno datira razgovor »lipanj 1993.«.

¹¹⁸ V. PULJIĆ, *O stradanjima s nadom*, str. 143–144.

¹¹⁹ Tekst plana od 30. srpnja 1993. u: M. TUĐMAN, *Istina o Bosni i Hercegovini*, str. 414–415. Marko BABIĆ, *Owen-Stoltenbergovo i međunarodno diplomatsko legaliziranje srpske okupacije i zločina u Bosanskoj Posavini*, Vidovice – Zagreb, 1994., iznosi statističke podatke o broju i postotku protjeranih Hrvata, uništenih katoličkih crkava i oduzetoga vlasništva kao rezultat toga prijedloga.

¹²⁰ Tekst odluke u: M. TUĐMAN, *Istina o Bosni i Hercegovini*, str. 421–424; usp.: F. BORAS, *Kako je umirala BiH*, str. 130.

¹²¹ Razgovor nadbiskupa Puljića za zagrebački dnevnik *Vjesnik* od 16. srpnja 1993., V. PULJIĆ, *O stradanjima s nadom*, str. 153–157 (156).

crkvene pokrajine¹²² i do isticanja da se takvim podjelama »nagrađuje srpski agresor, a hrvatskom narodu čini najveća nepravda, jer ga se iskorjenjuje s više od dvije trećine teritorija Bosne i Hercegovine«. ¹²³

Hrvatima je tim prijedlogom nuđeno manje teritorija nego u prethodnom prijedlogu (Vance-Owen), ali to vjerojatno nije bio glavni razlog zašto je vrhbosanski nadbiskup napustio ideju unutarnjega uređenja BiH prema kojoj bi bile uvedene »diobe« među trima narodima. Nadbiskup je novinaru izjavio da mu je žao što se pojavilo mišljenje da »nacionalni identitet mora biti i teritorijalno pokriven«¹²⁴. Teško je odrediti koliko su propaganda muslimanskih medija i preuzimanja Armije BiH gradova u kojima je muslimansko stanovništvo bilo bročano uvelike nadmoćno utjecali na povratak ideji o cjelovitosti BiH i suverenosti Hrvata u svakom njezinu dijelu.¹²⁵ I franjevačkoga provincijala i katoličkoga nadbiskupa tada su, međutim, mučile druge brige. U okolnostima osvajanja ABiH područja koja je držao HVO i progona katoličkoga stanovništva, popraćenih zločinima, nije bilo lako prihvatiti pomisao da bi sjedište nadbiskupije ostalo u muslimanskoj području, a još je gora bila pomisao da će i provincija i nadbiskupija ostati bez vjernika. Sve je to bilo utoliko teže što vjerojatno nisu mislili da bi se tako moglo dogoditi.

Ne zna se što je motiviralo neke druge Hrvate iz Sarajeva koji nisu imali takve odgovornosti, ali je zanimljivo da su njihovi tadašnji politički pogledi bili specifični po tome što su stršili kao najžešći protivnici uređenja BiH u smislu triju republika. Na sjednici Predsjedništva BiH od 16. rujna 1993. godine čak je i Izetbegović uviđao ili je barem upotrebljavao retoriku neizbježnosti takva uređenja BiH zbog jednostavnoga razloga što su i Srbi i Hrvati stvorili svoje Republike. Izetbegović je samo nastojao ratom proširiti tu treću, Muslimansku Republiku.¹²⁶ No hrvatski član Predsjedništva Stjepan Kljuić u dugom i prilično nejasnom govoru pritiskao je Izetbegovića da se ne preda tako lako i da barem ne pristane na to da se ta treća Republika zove Muslimanska, nego Bosanska.¹²⁷ Nakon Izetbegovićeva odgovora i Kljuić je uvidio da je najbolje rješenje Unija Republika, ali se založio da se nikome ne dopusti odvajanje od te Unije.¹²⁸

Nije Kljuić bio osamljen u takvim političkim zamišljajima. Nekolicina sarajevskih Hrvata, već dugo nezadovoljna hrvatskom politikom u BiH, percipiranom kao »hercegovačkom«, ili možda svojim statusom u njoj, nudila je neku alternativnu hrvatsku politiku u BiH, uvjetno rečeno »bosansku«. Osnovali su 10. rujna 1993. godine Hrvatski koordina-

¹²² Nakon sastanka u Zagrebu 1. rujna 1993., biskupi Vrhbosanske metropolije uputili su Poruku kleru i vjernicima, Zagreb 1. rujna 1993.; *Glas Koncila*, 5. rujna 1993., str. 3; *Za pravedan i mir*, str. 72–73; V. BLAŽEVIĆ, *Katolička crkva i rat u BiH*, str. 234–235. Vidi također izlaganje nadbiskupa Puljića pred Skupštinom BiH, 28. rujna 1993.; V. PULJIĆ, *O stradanjima s nadom*, str. 107–109; V. BLAŽEVIĆ, *Katolička crkva i rat u BiH*, str. 238–239 (238).

¹²³ Bosanski franjevci, proglas od 25. rujna 1993., V. BLAŽEVIĆ, *Katolička crkva i rat u BiH*, str. 237, isticanjem kosim slovima je moje.

¹²⁴ Intervju nadbiskupa Puljića *Vjesniku* od 17. srpnja 1993., V. PULJIĆ, *O stradanjima s nadom*, str. 161.

¹²⁵ Zapovjednici HVO-a upozoravali su kako su u to vrijeme mediji pod muslimanskom kontrolom namjerno isticali da su hrvatske obrambene snage u BiH »agresorske« i da je HV, zbog pomaganja obrani Hrvata, također »agresor«, *Dnevno izvješće VOS GS HVO broj 294/93 od 21. VI. 1993. R/3, S. PRALJAK, »Operativna zona sjeveroistočna Hercegovina. Zborno područje Tomislavgrad«*, str. 52.

¹²⁶ Tomo ŠIMIĆ, »Dokumenti Predsjedništva Bosne i Hercegovine 1991. – 1994.«, str. 87–90; 99–100.

¹²⁷ *Isto*, str. 83–87; 90–91; 97–98.

¹²⁸ *Isto*, str. 90–91.

cijski odbor Herceg-Bosne.¹²⁹ Predstavnici Odbora zatražili su sastanak s predsjednikom Tuđmanom, koji je održan u Zagrebu 15. prosinca 1993. godine.¹³⁰ Na tom je sastanku postalo jasno da su se ti samoproglašeni predstavnici Hrvata složili s međunarodnom zajednicom i s muslimanskim vodstvom o agresivnoj politici F. Tuđmana i Hrvatske. Tvrtko Nevjestić¹³¹ iznio je pred Tuđmana političke nazore koji su trebali biti ne samo alternativa, nego i kritika njegove politike. Bit te alternativne politike nekolicine sarajevskih Hrvata je priklanjanje Izetbegovićevim političkim pogledima i prihvaćanje njezinih kritika upućenih Tuđmanovoj politici i legitimnim predstavnicima Hrvata u BiH. Nevjestić je tvrdio da je Sarajevo i hrvatski grad, kao što je BiH i hrvatska zemlja, i da su sarajevski Hrvati respektabilna snaga u njemu te bi ih tamo trebalo i zadržati (implikacija je da je Tuđmanova politika pretpostavljala iseljavanje Hrvata iz Sarajeva i BiH). Također je inzistirao na tome da su vanjske granice BiH nepovredive i pozvao Tuđmana da to izričito prizna (implikacija je da se Tuđmanova politika sastojala od nepriznavanja cjelovitosti BiH i od njegova dijeljenja). Sarajevska skupina Hrvata također je tražila Tuđmanovo obećanje prekida neprijateljstava s muslimanima (implikacija je da su hrvatske snage započele neprijateljstva s bošnjačkom vojskom i na njima ustrajala) te kažnjavanje zločinaca, najprije hrvatskih, što bi drugi trebali slijediti.¹³²

Tuđman je pokušao crkvenim i laičkim ljudima iz Sarajeva održati predavanje iz međunarodnih odnosa i politike kako bi im skrenuo pozornost na to kako u njihovim nazorima ima puno »neracionalnosti«. Podsjećajući ih da na stvari gleda iz povijesne perspektive, istaknuo je da su se Hrvati katolici borili s bosansko-hercegovačkim muslimanima (ne Turcima!) tri stoljeća te da nijedan hrvatski političar (Radić, Maček, Pavelić, pa ni on sam) »nismo uspjeli uspostaviti radne odnose s Muslimanima«¹³³. Podvukao je da zna geopolitičku važnost BiH za Hrvatsku i »zbog toga sam se zauzimao da Bosna i Hercegovina opstane«,¹³⁴ dakako, samo kao neka konfederacija ili tome slično. Nisu to, međutim, htjele velike sile (Europa, Amerika) i pustile su Srbima da kasape BiH kako bi se onemogućilo stvaranje islamske države u Europi. Tuđman je podsjetio sugovornike da je »sve učinio«, upotrijebio sve političke čimbenike od Turske do Njemačke da bi s muslimanima sklopio prijateljske, čak konfederalne odnose, ali nije uspio. Umjesto dogovora, Muslimani su se nudili i danas se nude Srbima, a uzdaju se ne u laičku Tursku, nego u fundamentalističke muslimanske zemlje.¹³⁵

¹²⁹ Članovi HKO-a bili su predstavnici različitih organizacija u Sarajevu, iako su neke stvorene samo da bi se pojačao dojam o jakosti, poput Hrvatske seljačke stranke s Ivom Komšićem na čelu. U svakom slučaju, članovi su bili sljedeća osmorica: Ivo Komšić, don Nikola Lovrić, fra Ljubo Lucić, Tvrtko Nevjestić, Tomislav Obrdalj, don Franjo Topić, dr. Franjo Topić i Slavko Zelić Vidi: I. MARKEŠIĆ, *Kako smo sačuvali BiH*, str. 104, bilj. 61.

¹³⁰ *Stenogrami o podjeli Bosne*, knj. I, str. 508–510; I. MARKEŠIĆ, *Kako smo sačuvali BiH*, uopće ne spominje taj sastanak.

¹³¹ Predvođeni Tvrtkom Nevjestićem, u skupini su bili fra Petar Anđelović, provincijal Franjevačke provincije Bosne Srebrene i dr. Franjo Topić, predsjednik Hrvatskoga kulturnog društva »Napredak« te Ivo Komšić, predsjednik HSS-a i član Predsjedništva Bosne i Hercegovine.

¹³² *Stenogrami o podjeli Bosne*, knj. I, str. 508–510.

¹³³ *Isto*, knj. I, str. 510.

¹³⁴ *Isto*, knj. I, str. 511.

¹³⁵ *Isto*.

Ne može se reći da ta nekolicina sarajevskih i nekih drugih Hrvata nije željela pridonijeti smirivanju ratnih sukoba između Bošnjaka i Hrvata. Njihovi prijedlozi, međutim, došli su u vrlo nezgodno vrijeme kad je prijetila opasnost da muslimanske snage zauzmu i one dijelove teritorija na kojima su Hrvati bili kompaktno stanovništvo i da tako vojno nametnu svoju vlast na čitavom području BiH osim onoga dijela koji su kontrolirali Srbi. Takva bi BiH bila gotovo posve bez Hrvata. Ne bi se smjelo zanemariti ni to da su u tom vojnom nadiranju bošnjačke snage vršile brojne zločine, što je višestruko povećavalo dramatičnost položaja Hrvata. Stoga je Tuđman upozoravao sarajevske hrvatske predstavnike da su im politički pogledi i prijedlozi »neracionalni« i pitao se koliko je tim sarajevskim predstavnicima bilo stalo do sudbine Hrvata izvan Sarajeva.¹³⁶ Među Hrvatima je također zavladao beznade, manjak discipline i izbjegavanja sudjelovanja u obrani dijelova BiH koje je do tada držao HVO.¹³⁷ Tek su nakon smirivanja te političke situacije, zapovjednici ZP Tomislavgrad i ZP Mostar na sastanku 2. studenoga 1993. godine odlučili krenuti u protunapad na svim frontama.¹³⁸ Naravno da je situacija bila nerješiva bez pomoći Hrvatske vojske, barem u opremi i naoružanju.¹³⁹

Prisutnost redodržavnika franjevačke redodržave Bosne Srebrene na sastanku s Tuđmanom i činjenica da je Vrhbosanska nadbiskupija imala svoga predstavnika u Hrvatskom koordinacijskom odboru bili su dovoljno jasan znak da su crkveni predstavnici u Bosni bili suglasni s tom politikom koja je bila zamišljena kao alternativa Tuđmanovoj. Sigurno je, također, da je nekolicina klerika sudjelovala i u zasjedanju Sabora Hrvata u BiH 6. veljače 1994. godine¹⁴⁰ S toga je Sabora odaslana deklaracija koja je bila na tragu sta-

¹³⁶ I. MARKEŠIĆ, »Gdje se «istopio» sporazum o konfederaciji Republike Hrvatske i Federacije BiH?«, str. 197–198, hvali te inicijative Hrvata u BiH koji se nisu slagali s Tuđmanovom politikom što su omogućile da Amerikanci preuzmu inicijativu i predlože rješenje. Na Saboru Hrvata Bosne i Hercegovine donijeta je Deklaracija u kojoj se ističe da je »državna cjelovitost BiH vitalni interes hrvatskoga naroda te da se unutarnje uređenje zemlje može postići u miru dogovorom narodnih predstavnika«.

¹³⁷ Na tu bezizlaznu situaciju pokušali su odgovoriti zapovjednici brigada HVO, na čelu sa zapovjednikom Zbornog područja sjevero-zapadna Hercegovine na sastanku u Tomislavgradu 26. rujna 1993. Na sastanku je zatraženo od političkog i vojnog vrhovništva HR H-B da poduzme korake koji bi uveli disciplinu, osigurali dovoljno vojnika, spriječili dezerterstvo i »izvlačenje« od borbe kojekakvim izlikama te spriječili pljačku i svojevoljno ponašanje. U konačnici se od političkih vlasti zahtijevalo da donesu odluke kojima će se zapovjednicima brigada dati odriježne ruke za zapovijedanje svim strukturama obrane na području jedne općine dok traje rat. Vidi: Zahtjev, Brigada »Kralj Tomislav«, Broj: 01-1660/93 od 26. X. 1993., R16, S. PRALJAK, »Operativna zona sjeveroistočna Hercegovina. Zborno područje Tomislavgrad«, str. 60.

¹³⁸ Dnevnik Željka Šiljega, S. PRALJAK, »Operativna zona sjeveroistočna Hercegovina. Zborno područje Tomislavgrad«, str. 61; vidi također: *Stenogrami o podjeli Bosne*, knj. I, str. 434.

¹³⁹ Davor MARIJAN, »Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991. – 1995.)«, str. 241–242, tvrdi: »Brojka angažiranih pripadnika HV nikad nije prešla formacijske lake brigade JNA (1400–1800 ljudi) uz potporu ekvivalenta topničke bitnice i oklopne satnije. Nikada nisu bile koncentrirane na jednom taktičkom pravcu ili mjestu već su dijeljene na manje skupine u svrhu 'krpljenja' prevelike crte obrane... S takvim snagama ne ide se u agresiju i secesiju druge države... Njihova uloga je u prvom redu bila psihološka i stvarno predstavlja simboličku potporu...«. Vidi također: ISTI, »Hrvatsko ratište 1990. – 1995.«, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Hrvatski institut za povijest – Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 97–190, osobito 168–169.

¹⁴⁰ Uz pomoćnoga biskupa vrhbosanskoga Peru Sudara, bili su prisutni predsjednik HKD »Napredak« Franjo Topić te profesori Franjevačke teologije u Sarajevu fra Ljubo Lucić i fra Luka Markešić. Topićevo obraćanje Saboru donio je i *Glas Koncila*, god. XXXIII, br. 7, 13. veljače 1994., str. 4 (»Ne možemo više pristajati na ulogu junaka tragedije«).

jališta o paritetnoj i proporcionalnoj podjeli vlasti i o suverenosti naroda na »svakome dijelu BiH«. ¹⁴¹

Biskupi BiH odlučili su slične poglede na uređenje države iznijeti i Tuđmanu. U promemoriji od 12. siječnja 1994. godine biskupi su jasno rekli da su protiv svakoga dijeljenja BiH zato što bi time bile ugrožene biskupije. Osim toga: »U pretpostavci da ta podjela bude i sankcionirana, katolički vjerski, sakralni i kulturni objekti ostaju najvećim dijelom izvan područja koje bi se dodijelilo Hrvatima.« ¹⁴² Zato su optužili Tuđmana da sudjelujući u pregovorima o prijedlozima međunarodne zajednice o »podjeli BiH« i sam je dijeli. ¹⁴³

Takvo razmišljanje Tuđmanu je bilo frustrirajuće, jer nije uvažavalo ni njegova politička objašnjenja ni napore koje je činio za očuvanje hrvatstva u BiH, zbog toga što nije sadržavalo alternativan prijedlog koji bi uzeo u obzir cjelokupnu kompleksnu stvarnost te zbog njegove neutemeljenosti u stvarnosti, jer da se on vodio takvim razlozima ne bi nikada tražio ni dobio izlazak iz Jugoslavije i nezavisnost i suverenitet za Republiku Hrvatsku. Tuđman je pokušavao uvjeriti crkvene i neckrvene predstavnike u Bosni da bi osiguranjem barem jednoga kompaktnog područja kao Hrvatske Republike (tu bi bilo i sjedište jedne biskupije) omogućavalo toj hrvatskoj jedinici bolji i učinkovitiji utjecaj na ona područja na kojima bi ta biskupijska središta koja spominju biskupi ostala.

Nisu, međutim, Tuđmanove frustracije tada bile važne. Mnogo važnija posljedica političkoga soliranja nekih hrvatskih krugova u BiH bila je Tuđmanova bitno oslabljena pregovaračka pozicija s međunarodnom zajednicom, a time je i mogućnost postizanja povoljnoga rješenja za Hrvate u BiH bila oslabljena. Legitimno predstavničko tijelo Hrvata u BiH delegitimiralo je sarajevski Sabor i njegovu političku platformu, ističući na sastanku u Livnu 8. veljače 1994. godine, dva dana nakon sarajevskoga saborovanja, puni legitimitet zastupanja hrvatskih interesa Zastupničkome domu HR Herceg-Bosne. ¹⁴⁴ Taj su legitimitet potvrdili i sva tri biskupa iz BiH. ¹⁴⁵ No, kako je Sabor Hrvata u BiH prethodno delegitimirao Zastupnički dom HR Herceg-Bosne, stvarna posljedica sarajevske inicijative bilo je stvaranje remetilačke skupine u hrvatskome korpusu koja je dobivala

¹⁴¹ Opširnije o toj Deklaraciji i njezin tekst vidi u: I. MARKEŠIĆ, *Kako smo sačuvali BiH*, str. 144–146.

¹⁴² V. BLAŽEVIĆ, *Katolička crkva i rat u BiH*, str. 268–269.

¹⁴³ Biskupi BiH Tuđmanu, promemorija, Zagreb 12. siječnja 1994.; V. BLAŽEVIĆ, *Katolička crkva i rat u BiH*, str. 268, isticanje kosim slovima je moje. Valja istaknuti da su civilni i crkveni predstavnici u Sarajevu i sami raspravljali o Vance-Owenovu i Owen-Stoltenbergovu prijedlogu o »podjeli BiH«, čak su kroz Hrvatski organizacijski odbor i Sabor Hrvata BiH predložili i razmatrali svoj prijedlog »podjele BiH« i popratili ga kartografskom ilustracijom. Vidi: I. MARKEŠIĆ, *Kako smo sačuvali BiH*, str. 135–143. Treba također napomenuti da je tada nadbiskup Puljić bio odsutan; promemoriju su potpisali dr. Franjo Komarica, biskup banjalučki; Msgr. dr. Ratko Perić, biskup mostarsko-duvanjski i upravitelj trebinjsko-mrkanski i u ime spriječenoga vrhbosanskog nadbiskupa Dr. Pero Pranjčić, vikar za prognanike i izbjeglice.

¹⁴⁴ Na tom je sastanku sudjelovao ministar vanjskih poslova Republike Hrvatske Mate Granić i predsjednik HSLS-a Dražen Budiša i na njemu je Mate Boban podnio ostavku na položaj predsjednika HR Herceg-Bosne, a za novoga predsjednika bio je izabran Krešimir Zubak. Zubak je sudjelovao u pregovorima o budućem ustroju BiH u Daytonu (SAD), na kojima je odlučeno da se Republici Srpskoj dodjeljuje 49% teritorija BiH, a Federaciji BiH, koju sačinjavaju većinski Bošnjaci i manjinski Hrvati, 51% i u kojoj Hrvati nemaju svoj teritorij na kojemu bi prakticirali navodno priznati suverenitet. Zubak je odbio potpisati taj sporazum zato što je njegov rodni kraj (Posavina) ostao na teritoriju RS.

¹⁴⁵ Vidi šire izvratke iz pisama nadbiskupa Puljića i biskupa Perića i Komarice, u: Poruke katoličkih biskupa BiH zastupnicima u Livnu: Sačuvati nazočnost Hrvata na povijesnim područjima, *Glas Koncila*, god. XXXIII, br. 8, 1994., 20. veljače, str. 5.

gotovo neograničeno puno medijskoga prostora za sustavno pljuvanje po Tuđmanu i Hrvatskoj, po Hrvatima u BiH izvan njihova uskoga kruga i općenito prema hrvatskim interesima. Iako je među članovima te sarajevske inicijative njegovano uvjerenje o velikoj važnosti njihove politike, jer je navodno rezultirala očuvanjem jedinstvene BiH, objektivni promatrač sa strane ne može ne vidjeti da ni taj glavni cilj u konačnici nije postignut – Bosna i Hercegovina izišla je iz rata podijeljena. To i nije moglo biti drukčije kad akteri te politike nisu bili okrenuti prema pozitivnome cilju (bili su i sami svjesni da neće promijeniti granice Republike Srpske), nego upravo prema negativnome, a taj je onemogućavanje Hrvatima (u Hercegovini i u dijelovima koje je kontrolirao HVO) očuvanja hrvatske »Republike«. Ako je politika te sarajevske inicijative išta postigla, to je onemogućavanje Hrvata da u mirovnim pregovorima izbore jednaka prava s drugim dvama konstitutivnim narodima u BiH. Sve je to postalo jasno vidljivo u mirovnim pregovorima i u konačnom uređenju BiH, kojima su Hrvati u BiH svedeni gotovo na status nacionalne manjine umjesto konstitutivnoga naroda. Legitimno je pitanje nije li upravo to jedan od razloga slaboga povratka prognanih i iseljenih Hrvata i nastavka daljnjega iseljavanja, ne umanjujući čimbenik otežavanja tog povratka i muslimanskih i srpskih vlasti u područjima njihove nadležnosti.

Vratimo se na početni odlomak ovoga rada. Katolički biskupi Bosne i Hercegovine jasno su 29. listopada 2005. godine rekli da je ustroj zemlje kakav je osmislila međunarodna zajednica nepravedan i da je njime Hrvatima ugrožen status konstitutivnog naroda. Ne znamo, međutim, jesu li smatrali svoj prijedlog o ustroju četiriju jedinica 'umjesto važeće entitetske podjele' prijedlogom o »podjeli« zemlje i izrazom slaganja s prijedlozima o uređenju BiH koji su nuđeni tijekom rata. Kolikogod se može činiti da su apelom za pravednijim uređenjem »jedinstvene i cjelovite« države ostali pri svojim stajalištima izraženima tijekom rata, vjerujem da bi se ipak složili s time da im je prijedlog iz 2005. godine bio vrlo blizu Tuđmanovim idejama o unutarnjem uređenju BiH. Takav je prijedlog nažalost zakasnio i druga dva »partnera« u BiH ne žele pristati na promjenu svojih statusa u »jedinstvenoj i cjelovitoj državi«.

Zaključak

U agresiji Srbije, JNA i Crne Gore te uz pomoć lokalnih Srba na Hrvatsku i kasnije na BiH, predstavnici Katoličke crkve nisu mogli bitno utjecati na politički i vojni razvoj prilika na tim prostorima. Pokušavali su javnim apelima, sastancima s predstavnicima Srpske pravoslavne crkve i propovijedanjem evanđeoskih vrijednosti vjernicima do kojih su dopirale njihove riječi najprije spriječiti rat, a kasnije ublažiti njegove posljedice. Crkveni predstavnici najučinkovitiji su bili upravo u karitativnim aktivnostima tijekom rata, osobito u brizi za prognane i izbjegle iz područja u Hrvatskoj i kasnije iz BiH, muslimana kao i katolika.

Crkveni predstavnici nisu, međutim, mogli zaobići zauzimanje prepoznatljivih političkih stajališta. Hrvatska biskupska konferencija jasno je podupirala referendum za nezavisnost Hrvatske, kasnije i BiH, te proglašenje neovisnosti Hrvatske. Bili su, razumije se, protiv pobune lokalnih Srba, mnogobrojnih ubojstava i protjerivanja hrvatskoga stanovništva

te rušenja crkava, bolnica, kulturnih ustanova, protiv pljačke nacionalnog blaga i svega drugoga što je nanosilo bol drugima.

Iako je Biskupska konferencija Bosne i Hercegovine osnovana tek 8. prosinca 1994. godine, katolički biskupi BiH počeli su djelovati neovisno o Hrvatskoj biskupskoj konferenciji već u ljeto 1991. godine. Kad se ovdje govori o političkim utjecajima Katoličke crkve misli se ponajprije na vrhbosanskoga nadbiskupa Vinka Puljića i provincijala franjevačke provincije Bosne Srebrene fra Petra Anđelovića, koji su i izražavali politička stajališta. Biskupi mostarsko-duvanjski Pavao Žanić i kasnije Ratko Perić djelovali su u znatno drukčijim prilikama od onih koji su prevladavali u Bosni, što se također odražava i na njihove uloge. Slično je i s provincijalom Hercegovačke franjevačke provincije.

Posljedica življenja u drukčijim političkim i društvenim uvjetima bila je zauzimanje različitih političkih stajališta glede konačnoga ustroja i statusa hrvatskoga naroda u BiH. Dok su predstavnici hercegovačke crkvene pokrajine prihvaćali ideju kantonizacije BiH, čime bi se osiguralo definirano, kompaktno područje – ne nužno prostorno homogeno – s hrvatskom većinom, na kojemu bi Hrvati osigurali prostor za očuvanje načelne konstitutivnosti, bosanski crkveni predstavnici zazirali su od svakoga takva ustroja, shvaćajući ga »podjelom« BiH i uvođenjem granica unutar već postojećih crkvenih pokrajina.

Političko opredjeljivanje dodatno se zakompliciralo kad su dotadašnji saveznici Hrvati i Muslimani međusobno zaratili i kad su crkveni predstavnici shvatili da se muslimanska vojska ponaša jednako okrutno prema Hrvatima kao i prije srpska. Tad je i u bosanskim crkvenim redovima nastala dioba između pristajanja uz »diobe« BiH koje su predlagali predstavnici međunarodne zajednice (nadbiskup Puljić) i odbijanja svake »diobe« BiH (provincijal bosanskih franjevaca). No ti su se divergentni tonovi ubrzo ujednačili u protivljenju svakoj »podjeli« BiH. Tijekom vremena ispostavilo se da su bili zabrinuti za opstanak biskupija, jer su bili uvjereni da svako »dijeljenje« prouzrokuje »humano preseljenje« ili još češće protjerivanje tuđih vjernika sa svojih teritorija.

Kako to obično biva, s političkim opredjeljivanjima došli su antagonizmi suprotstavljenih blokova, međusobnih optuživanja i prozivanja za izdaju i zločine. Hrvatski predsjednik Franjo Tuđman nije uspio uvjeriti crkvene i laičke predstavnike u Bosni o nužnosti »kantonizacije« BiH, nego je i sam bio proglašen predvodnikom diobe BiH i uzročnikom svih nevolja Hrvata u Bosni. Tek kad su drugi uredili njihove vlastite živote, crkveni predstavnici su počeli uviđati sve prednosti prijedloga koji su im bili nudeni.

Summary

CATHOLIC CHURCH IN THE WAR IN BOSNIA AND HERZEGOVINA 1992 – 1995

During the aggression of Serbia, JNA (Yugoslav Peoples' Army), with the help of local Serbs in Croatia and later in Bosnia and Herzegovina, representatives of the Catholic Church did not have many possibilities to influence political and military development. They have tried to stop the War and lessen its consequences through numerous public appeals, meetings with the representatives of the Serbian Orthodox Church and preaching the Gospel values. During the War the Church was most efficient in charitable activities, especially regarding protection of Muslim and Catholic refugees from Croatia and later from Bosnia and Herzegovina.

Still, ecclesiastical representatives could not avoid defense of their recognizable political standpoints. Croatian Bishops' Conference openly supported referendum for Croatian independence, which was consequently maintained in the case of Bosnia and Herzegovina. By the same token, they did not support rebellion of the local Serbs, which was accompanied with numerous murders, persecutions of the Croatian population and demolishing of churches, hospitals, cultural institutions and plundering of the national treasures.

Although the Bishops' Conference of Bosnia and Herzegovina was not established before 8 December 1994, Catholic bishops from Bosnia and Herzegovina started to act independently from the Croatian Bishops' Conference already in the summer of 1991. When we are speaking about political influence of the Catholic Church in Bosnia at that time, one has to know that all these activities were narrowed to two main persons: Vinko Puljić the Archbishop of the Vrhbosna Diocese and fra Petar Anđelović the Provincial of the Franciscan Province Bosnia Argentina. Bishops of Diocese of Mostar and Duvno, Pavao Žanić, and later Ratko Perić, acted differently since their local circumstances were different from the situation that was in Bosnia. One could say the same about the activities of the Provincial of the Franciscan Province of Herzegovina.

These different political circumstances in Bosnia and Herzegovina resulted with different political standpoints that these ecclesiastical representatives started to support, especially regarding the ultimate position of Croats in the future organization of Bosnia and Herzegovina. Therefore, while the ecclesiastical elite from Herzegovina accepted cantonal division of Bosnia and Herzegovina, hoping that in this way they will secure a compact and homogeneous territory that would preserve constitutive rights of Croats in Bosnia and Herzegovina, Bosnian ecclesiastical representatives opposed the idea of cantonization, since they were afraid that in this was the established borders of dioceses would be destroyed, which would consequently lead to the »dissection« of Bosnia and Herzegovina. Such political differences became even more complicated when alliance between Croats and Muslims vanished and war started between them, which revealed that Muslims can act equally severe towards Croats as Serbs previously did. Consequently, archbishop Puljić started to support the aforementioned »dissection«, while the Provincial of Bosnia Argentina opposed any further talk about the cantonization. Still, further political and military development leveled these political differences and revealed that both sides were primarily concerned about the future of the diocesan borders and existence of the

Catholic dioceses in Bosnia, since they were afraid that any »dissection« of Bosnia would lead to »humane relocation« and more probably to persecution of the Catholic believers. Croatian president Franjo Tuđman has tried to explain the necessity of the cantonization of Bosnia and Herzegovina to all the Bosnian political and ecclesiastical representatives, but he has failed in this attempt. Moreover, some proclaimed him the chief promoter of the »dissection« of Bosnia, and named him the main cause of all the misfortune that struck upon Croats in Bosnia and Herzegovina. Unfortunately, ecclesiastical representatives have realized to what extent these suggestions were beneficial for the Bosnian Croats only when other nations in Bosnia and Herzegovina managed to organize themselves according to their own wishes.

KEY WORDS: *Bosnia, Province of Bosnia Argentina, Provincial, archbishop, bishops, policy, international community, Muslims/Bosnians, Serbs, Croats, Franjo Tuđman, USA.*